

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра історії, археології, інформаційної та архівної справи

Сергій Кулешов

Вікторія Барабаш

Людмила Глєбова

СУЧАСНЕ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО ЗА КОРДОНОМ

Навчальний посібник з курсу «Документознавство»

Частина перша

«Сучасна документологія (неодокументація) за кордоном»

Кропивницький – 2020

Рекомендовано до друку Вченою радою Центральноукраїнського національного технічного університету Міністерства освіти і науки України
(протокол № 9 від «27» серпня 2020 року)

Кулешов С. Г., Барабаш В. А., Глєбова Л. В.

Сучасне документознавство за кордоном. Навчальний посібник з курсу «Документознавство». Частина перша «Сучасна документологія (неодокументація) за кордоном. Кропивницький : ЦНТУ, 2020. 120 с.

Посібник відповідає чинній навчальній програмі з документознавства для студентів освітньої програми 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Висвітлено актуальні питання розвитку документології за кордоном у ХХ столітті. Проаналізовано діяльність міжнародної мережі «Академія документів», яка уможлиблює вільне обговорення вченими, художниками, практичними працівниками та студентами будь-яких об'єктів як документів і будь-яких процесів як документаційних (документальних). Узагальнено внесок відомих зарубіжних учених з документології.

У Додатках представлено тематику та основні смислові аспекти матеріалів «Академії документів», а також хрестоматію наукових праць відомих вітчизняних та зарубіжних учених: Поля Отле, Валентини Бездрабко, Ю. Гарфілда, Ю. Столярова.

Для здобувачів вищої освіти та всіх зацікавлених проблемами розвитку документології.

Кропивницький: ЦНТУ, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ТЕМА 1. ХРОНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ДОКУМЕНТОЛОГІЇ ЗА КОРДОНОМ У XX СТОЛІТТІ	5
Творчі завдання до теми 1.....	8
Рекомендовані джерела та література до теми 1	9
ТЕМА 2. ДОКУМЕНТОЛОГІЯ У XXI СТОЛІТТІ: «АКАДЕМІЯ ДОКУМЕНТІВ»	10
Творчі завдання до теми 2	13
Рекомендовані джерела та література до теми 2	14
ТЕМА 3. ДОКУМЕНТОЛОГІЯ В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ.....	15
Творчі завдання до теми 3.....	17
Рекомендовані джерела та література до теми 3	18
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА	19
ДОДАТОК А. «ТЕМАТИКА ТА ГОЛОВНІ СМИСЛОВІ АСПЕКТИ МАТЕРІАЛІВ «АКАДЕМІЇ ДОКУМЕНТІВ»	22
ДОДАТОК Б. ХРЕСТОМАТІЯ	54

ВСТУП

Пропонований посібник з навчальної дисципліни «Документознавство» містить додатковий матеріал до нормативного лекційного курсу. Його зміст присвячено висвітленню сучасного стану та розвитку документознавства за кордоном, яке, в цілому, як і в Україні, має дві основні версії.

Перша версія – документологічна, що історично виникла першою в Європі і свої витоки пов'язує з працями відомого бельгійського вченого Поля Отле. Його вважають фундатором документології в 1920 – 1930 -х рр., що спочатку мала також назву «документаційна наука».

Друга версія – керування документаційними процесами (Records Management), яке ми умовно ототожнюємо з вітчизняним загальним (класичним) документознавством, сферою практичного застосування наукових здобутків якого є діловодство. Його засновником у 1940 – 1950-х рр. був відомий радянський архівознавець Костянтин Мітяєв. Воно генетично пов'язане з архівознавством і нині асоціативно – з поняттями «система електронного документообігу», «система електронного діловодства», «електронний архів».

Відповідно до зазначених двох версій посібник складається з двох частин. Перша частина висвітлює сучасний стан документології (неодокументації) за кордоном, друга – буде присвячена проблемам керування документаційними процесами.

Тема 1. ХРОНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ДОКУМЕНТОЛОГІЇ ЗА КОРДОНОМ У XX СТОЛІТТІ

Фундатор науки про документ, бельгійський учений Поль Отле, на початку XX століття уводить у науковий обіг поняття «документологія», представляючи його як комплекс наук документально-комунікаційного циклу.

Яким же чином відбувався розвиток документології за кордоном? Аби глибше зрозуміти основні етапи цього процесу представляємо відповідну хронологію подій, що наглядно демонструють значущі документологічні дослідження.

1931 р. – реорганізація Міжнародного бібліографічного інституту в Брюсселі, започаткованого Полем Отле та Анрі Лафонтеном у 1895 р., в Міжнародний інститут документації (з 1937 р. – Міжнародна федерація документації, з 1988 р. – Міжнародна федерація з інформації та документації).

1934 р. – опубліковано працю Поля Отле «Трактат про документацію. Книга про книгу. Теорія і практика», в якій автор обґрунтовує необхідність синтетичної науки документації на підставі вивчення всіх видів «книг». «Книга», в його розумінні, – поняття універсальне, воно позначає всі носії інформації, що зберігають в бібліотеці, і тому на початку назва пропонованої науки – бібліологія, синонімом якої є документологія. У Європі вона набула поширення також як документаційна наука.

1937 р. – засновано Американський інститут документації (з 1968 р. – Американське товариство інформатики).

1948 р. – в Лондоні опубліковано працю Самуеля К. Бредфорда «Документація». Автор вважав документаційну науку допоміжною для бібліотечної справи. Опрацьовував питання удосконалення Універсальної десятикової класифікації. Учений відомий обґрунтуванням закономірності поширення інформації в наукових періодичних виданнях.

1951 р. – у Парижі побачив світ трактат Сюзанни Бріє «Що таке

документація?». Під впливом ідей модернізму та ідей французьких теоретиків постструктуралізму вона запропонувала інше бачення об'єктів дослідження документології. На відміну від Поля Отле, який концентрував увагу на так званих фіксованих формах документів, таких як «книги», вона розширила їх склад за рахунок необмеженої кількості «фізичних форм та естетичних форматів» й застосування для вивчення необмеженого «горизонту методів і технологій (й «документальних агентств», що їх застосовують) в обслуговуванні множини особливих культур». Ці погляди Бріє власне сформували новий етап досліджень в документаційній науці за рахунок збільшення об'єктів і методів дослідження, що практикується й нині в документології Західного Світу.

1953 р. – Євген Гарфілд публікує свої роздуми «Бібліотекар проти документаліста». Він зауважує, що документація (документаційна наука) є «комплексом дій, пов'язаних з організаційними та механічними аспектами передачі інформації». Це було свідченням нового відгалуження в роботі великих бібліотек. Власне різноманітність інформаційного аналізу в документологічних дослідженнях (як одного з проявів документаційної науки) зумовлює новий напрям в розвитку документалістики – організацію інформаційного забезпечення, яке в подальшому стало одним із складників формування науки інформатики.

1961 р. – у Москві видано перший номер часопису «Научно-техническая информация», який містив практичні матеріали з організації науково-інформаційної діяльності у зв'язку з документацією. У подальшому це періодичне видання стало основним в СРСР у висвітленні теорії і практики науково-інформаційної діяльності.

Впродовж 1965 – 1990 рр. – у великих наукових бібліотеках США було організовано відділи документації. Їх співробітники – документалісти, за допомогою комп'ютерних систем здійснювали комерційний пошук інформації за замовленнями. В Європі такі центри називали інформаційними (в СРСР 1960 – 1970-і роки характеризуються формуванням Державної системи науково-

технічної інформації). З появою баз даних на CD-ROM та Інтернету відділи документації було ліквідовано або їх діяльність переорієнтовано.

1980-і рр. – організація у європейських вишах навчальних спеціальностей з документації та інформації. Наприклад, у 1986 р. в Нідерландах впроваджено спеціальність «Бібліотечно-документальне керування інформацією» (в Україні така спеціальність мала назву «Документознавство та інформаційна діяльність»).

1996 р. – активізація здійснення розвідок з документології, яка пов'язана з офіційним рішенням Арктичного університету Норвегії у місті Тромсе впровадити програму вивчення документації – «Dokvit» та викладацькі посади фахівців з документування у технічних, соціальних і культурних сферах. Описуючи цей процес, видатний документолог Нільс Віндфельд Лунд зауважує, що перед початком програми в Тромсе комітет бібліотекарів і викладачів з різних дисциплін сформулював загальну концептуальну основу програми. Вибір назви «документаційні дослідження» базувався не на парадигматичній критиці бібліотечної справи й інформатики, а на більш прагматичному інтересі створення Національної бібліотеки в Норвегії у 1989 р. і пов'язаним з цим розроблення акту обов'язкового депонування в Норвегії всіх видів документів. Зокрема, нових цифрових документів, а також телепередач, радіозаписів і фільмів. Упродовж першого десятиліття свого існування в Тромсе «Dokvit» перетворилася в повномасштабну програму з В.А., М.А. та Ph.D. рівнями і близько 200 студентів отримали вищу освіту як дипломовані дослідники документів.

Як зауважує Нільс В. Лунд, проект «Dokvit» здійснюється в обраній галузі за трьома основними його аспектами – фізичними, соціальними і культурними вимірами. Студенти вільні у виборі конкретного поля для проекту. Це зумовило різноманітність тем, зокрема «Надгробки як документи», «Коні як документи», «Герніка Пікассо як документ», «Свічки як документи», «Концерт як документ», «Музейна виставка як документ», «Керування архівом на рибній фабриці», «Порівняльне вивчення Біблії в друкованій і електронній

формі» та багато інших. Учений зазначає, що різноманітність проектів свідчить про те, що «Dokvit» може бути визначено не як конкретне емпіричне поле, а як особливий погляд на світ з позицій документації. Все, що можна знайти в цих проектах – це загальні проблеми, які дозволяють здійснювати обговорення серед студентів та викладачів.

Творчі завдання до теми 1

I. Написати есе (1 на вибір)

Теми:

1. «Він був всесвітом, і не більше, або Поль Отле і наука про документ».
2. Цінність обґрунтування Самуелем К. Бредфордом закономірностей поширення інформації в наукових періодичних виданнях.
3. Інноваційні погляди Сюзанни Бріє в новому етапі досліджень в документаційній науці.
4. Роль публікацій Євгена Гарфілда у процесі формування нового напрямку в розвитку документалістики.
5. Документаційні дослідження в рамках проекту «Dokvit».

II. Підготувати наукове повідомлення (1 на вибір)

Теми:

1. Поль Отле та Анрі Лафонтен – основоположники документації як практичної діяльності і прикладної інформаційної наукової дисципліни.
2. Реорганізація Міжнародного бібліографічного інституту в Брюсселі.
3. Ключові положення праці Поля Отле «Трактат про документацію. Книга про книгу. Теорія і практика».
4. Організація діяльності Американського товариства інформатики.
5. Документологічні дослідження Нільса Віндфельда Лунда.

Рекомендовані джерела та література

1. Бездрабко В. В. Поль Отле і наука про документ. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2008. №2. С. 14–24.
2. Брэдфорд, S. С. (1953). Документация. 2-й редактор с введением. Джесси Х. Сера и Маргарет Э. Игэн. Лондон: Кросби Локвуд.
3. Отле Поль Библиотека, библиография, документация : Избранные труды пионера информатики; Пер. с англ. и фр., предисл., сост., коммент. Р. С. Гиляревского; Рос. гос. б-ка. М.: ФАИР-ПРЕСС: Пашков дом, 2004. 348 с.
4. Тушевский А. М. Сюзанна Брие – «Мадам документация»: страницы истории французского документоведения [Электронный ресурс]. 2010.
5. Центр устной истории. «Юджин Гарфилд». Институт истории науки. Вильямс, Роберт В. (29 июля 1997).
6. Юджин Гарфилд, Стенограмма интервью, проведенных Роберт В. Уильямс в Филадельфии, штат Пенсильвания, 29 июля 1997 (PDF) . Филадельфия, Пенсильвания: Фонд химического наследия.
7. Proceedings from the 11th Annual Meeting of the Document Academy. Volume 1, Issue 1 (2014) – Mode of access: URL: <https://ideaexchange.uakron.edu/docam/vol1/iss1/> – Title from screen. Actuality 24.06.2020.

Тема 2. ДОКУМЕНТОЛОГІЯ У ХХІ СТОЛІТТІ:

«АКАДЕМІЯ ДОКУМЕНТІВ»

Програма «Dokvit» почала розвивати незалежну галузь досліджень й на міжнародному рівні у межах міжнародної мережі з назвою «Академія документів». Академія документів організувала низку семінарів і літніх шкіл науковими співтовариствами і окремими дослідникам, що вивчають документи.

Найважливішим зібранням є щорічна конференція з вивчення документації (DOCAM), яка на початку проводилася в Каліфорнійському університеті в Берклі з 2003 р. DOCAM – відносно невелика, але з постійно збільшуваною кількістю учасників конференція з відкритою програмою, в якій розглядають можливості підходів до документів в галузі досліджень, бізнесу та мистецтва. Академія документів – неофіційна організація з правлінням, персоналом і статутом. Із самого початку вона мала на меті стати місцем, де вчені, художники, практичні працівники і студенти могли вільно обговорювати ідеї, які були на рівні попередніх міркувань, обґрунтованих гіпотез або вже завершених проектів. DOCAM в обговоренні не обмежується сферою бібліотечної справи та інформатики, а представляє різноманітність поглядів на розгляд будь-яких об'єктів як документів і будь-яких процесів як документаційних (документальних). Після першої зустрічі в Берклі щорічні збори DOCAM проводили від Норвегії до Техасу, від Канади до Австралії. Зокрема, 11-е щорічне зібрання (2014 р.) було в університеті Кента (штат Огайо, США) і його учасники представляли бібліотеки, музеї, архіви, інформатику, мистецтво, фотографію, кіновиробництво, мистецтво, архітектуру і хімію.

Незважаючи на неформальність, автори представляють і деякі «класичні теми DOCAM», наприклад, визначення документа, актуальність інших визначень документальної тематики, «усні документи», мистецтвознавчі аспекти документів, перспективи розвитку досліджень у профільній

проблематиці. Іноді збори проводять із заздалегідь визначеної теми. Так, 12-і щорічні збори Академії (2015 р.), організовані із загальної теми «Документи без обмежень», проводилися Технологічним університетом Сіднея, Університетом Чарльза Стерта, Нового Південного Уельсу та Суїнбернським університетом штату Вікторія (всі – Австралія). Ці збори зібрали понад 50 учених, студентів і практиків з 11 країн.

Починаючи з 2014 р., DOCAM оприлюднює онлайн матеріали щорічних зборів Академії документів. Але якщо у 2014 і 2015 роках було представлено по одному їх випуску, то вже у 2016 –2018 р. – по два, що засвідчило збільшення кількості учасників і відповідно різних жанрів матеріалів – статей, доповідей, есе, повідомлень тощо.

У передмові до другого випуску четвертого тому – «Матеріалів 14-х щорічних зборів Академії документів», зазначено, що DOCAM тепер є такою лабораторією, де задають головне питання: «Що таке документ?» Водночас опрацьовуються також питання, що стосуються природи інформації документів як соціальних об'єктів, зокрема: Як ми використовуємо документи для примусової чи спільної організації суспільства? Чому ми віддаємо перевагу одній формі інформації як документа і відмовляємося від інших? Яка роль селфі й проблеми екології документів? Як технології можуть допомогти нам створювати нові документи зі старих, щоб краще зрозуміти минуле? І багато інших.

У передмові до першого випуску п'ятого тому матеріалів DOCAM (2018 р.) заявлено, що випуск сформовано з матеріалів DocPerform – багатoproфільного міждисциплінарного дослідницького проекту, запровадженого в Лондонському університеті. На чолі із співробітниками Відділу бібліотечно-інформаційних наук до нього входять вчені і практики виконавчих мистецтв. Проект вирішує концептуальні, методологічні й технологічні проблеми новацій у створенні документації та якою мірою таке створення може вважатися документом. Наступні збори DOCAM були проведені на базі факультету філософії Туринського університету (Італія) і

однією з ключових проблем було визначення філософської цінності документів.

У передмові до першого випуску шостого тому праць Академії (2019), головна тема якого «Документи в епоху даних: від мультимедіа до доповнених, гіпер, збагачених і фрагментованих ... що ще?», Фіделія Ібекв зазначає: «як ми знаємо, кожний новий винахід комунікаційних технологій (ІКТ) супроводжується страхітливими заявами про найближчу смерть документів, які багато хто досі сприймає як друковані матеріали переважно з текстів. Проте, щоб знання й інформація були корисні для суспільства (і не тільки для окремих осіб), їх необхідно фіксувати на матеріалах, за допомогою яких можна обмінюватись інформацією. Таким чином, документи будуть «відчутним» або «усвідомленим» (як «у формі») виявом інформації та знань чи то в друкованому або цифровому вигляді, чи представлені фрагментом тексту, як у твітах, повідомленнях у Facebook, чи це буде запис про народження або смерть, рахунок-фактура транзакції, здійсненої в Інтернеті, електронний лист, газетна стаття, розміщений в Інтернеті відеофайл, пам'ятка або подкаст програми». Слід зауважити, що автори на цих зборах були з одинадцяти країн: Франції, Великобританії, Ірландії, Норвегії, Швеції, Данії, США, Канади, Південної Кореї, Мальти та Іспанії.

Для того, щоб студенти могли ознайомитись зі спектром тематик цих матеріалів та висловити власне судження відносно документологічних досліджень, автори посібника представляють інформацію щодо них відповідно до умовно визначених нами тематичних груп (див. Додаток). Така умовність спричинена досить значною різноаспектністю змісту доповідей або повідомлень, через що виокремлення їх головного смислового аспекту було вкрай ускладнено (особливо це стосується теоретичних і комунікаційних питань документації).

У Додатку в табличній формі надано інформацію про те, з якої установи або навчального закладу автор (автори) матеріалу, а також представлено стисле формулювання головного смислового аспекту статей.

Тематику розглянуто за такими напрямками:

- теоретичні проблеми документології;
- комунікаційні аспекти документології;
- види документів і документації;
- документація в мистецтві;
- бібліотеки, архіви, музеї та артефакти в проблематиці документології;
- документологічна лінгвістика.

Творчі завдання

I. Написати есе (1 на вибір)

Теми:

1. Документ як соціальний об'єкт. Роль документів в суспільстві.
2. Документ як свідок історії.
3. Переваги документа над іншими формами інформації.
4. Сутність екології документів.
5. Нові технології у процесі відтворення давніх документів.

II. Підготувати наукове повідомлення (1 на вибір)

Теми:

1. Міжнародні цифрові інтегровані ресурси документальної спадщини інформаційних установ.
2. Цифрове зберігання історичних документів в Китаї.
3. Друга світова війна у документах національного архіву Великої Британії.
4. Участь архівістів Канади у створенні міжнародного стандарту архівного опису.
5. ТОП університетів світу за версією «The Times Higher Education 2020».

Рекомендовані джерела та література

1. Комова М. В. Документознавство: навч. посібник. Львів: Тріада плюс, 2007. 294 с.
2. Кулешов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи. Київ, 2000. 161 с.
3. Кулешов С. Г. Загальне документознавство : навч. посібник. Київ: Києво-Могилянська академія, 2012. 123 с.
4. Кулешов С. Г. Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія типологічної схеми. Укр. акад.інформатики. Київ : Укр. ІНТЕІ, 1995. 191 с.
5. Кулешов С. Г. Управлінське документознавство: навч. посібник. Київ: ДАКККиМ, 2003. 57 с.
6. Кулешов С., Барабаш В. Документознавство як наукова і навчальна дисципліна в сучасній Україні: які шляхи розвитку? Соціум. Документ. Комунікація: зб. наук. праць. Серія: Історичні науки. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2020. Вип. 9. С. 131–150. URL: <https://sdc-journal.com>.
7. Кушнарєнко Н. Н. Документоведение: учеб. для вузов. 4-е изд., испр. К. : Знання, 2003. 459 с.
8. Рибачок О. М. Міжнародні інтегровані цифрові ресурси документальної спадщини архівів, бібліотек, музеїв: етапи створення, стратегії розвитку (80-ті роки ХХ ст. – 10-ті роки ХХІст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 27.00.02, 27 Київ, 2018. 23 с.
9. Швецова-Водка Г. М. Документознавство: *навч. посіб.* К.: Знання, 2007. 398 с.
10. Okinawa Charter on Global Information Society (Okinawa, July 22, 2000) [Electronic resource] // G8 Information Centre provided by the G8 Research Group. Mode of access: <http://www.g8.utoronto.ca/summit/2000 okinawa/gis.htm>. Title from the screen.

Тема 3. ДОКУМЕНТОЛОГІЯ В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

Документологічна версія документознавства почала формуватися в Російській Федерації у 1990-х роках. Її фундатором і головним теоретиком дотепер є професор Юрій Столяров – відомий вчений-бібліотекознавець. Слід зауважити, що для такого формування було досить значне підґрунтя – праці російських учених – як бібліотекознавців і бібліографознавців, так і фахівців у сфері наукової (науково-технічної) інформації, які у радянські часи, зокрема, публікували статті з теорії інформації і документа в часописі «Научно-техническая информация». Особливо слід відзначити монографії О. Михайлова, А. Чорного і Р. Гіляревського, присвячені теоретичним засадам інформатики та науковим комунікаціям, а також публікації професора А. Соколова з теорії соціальної інформації та теорії соціальної комунікації. До речі, відомий радянський бібліотекознавець Є. Шамурін у своєму фундаментальному «Словнику книгознавчих термінів», виданому ще у 1958 р., надав таке визначення документології: «вчення про документи, методи їх аналізування, опрацювання, зберігання, організацію користування, публікації (їх інформації – С. К.; В. Б., Л. Г.) тощо». Там само він визначив такі терміни, як «документація», «документування», «документографія», «документаційний», «документаліст».

Слід зауважити, що безперечним лідером-документологом в Російській Федерації залишається Ю. Столяров. Тому ми коротко зупинимося на головних питаннях і водночас – на структурі його навчального посібника «Документологія» [5], що побачив світ 2013 р. У ньому автор розглядає такі лекційні питання:

- Значущість документа. Закони документології.
- Фундаментальність документології.
- Еволюція документа як інформаційного об'єкта.
- Виникнення і розвиток поняття «документ».
- Документологічна термінологія.

- Сутнісні функції документа.
- Сутність документа.
- Перцептивна складова документа.
- Документна систематика.
- Номінативна складова документа.
- Статус документа як наукового поняття.
- Матеріальна складова документа.
- Сигнативна складова документа.
- Семантична складова документа.
- Синтактивна складова документа.
- Темпоральна складова документа.
- Прагмативна складова документа.
- Взаємозв'язок сутнісних складових документа.
- Життєвий цикл документа.
- Документські фуркації – рушійна сила цивілізаційного процесу.

Слід зауважити, що зазначена праця є визначним досягненням в теорії документа і більшість розглянутих автором концепцій справедливі також для класичного документознавства, головним об'єктами якого, на нашу думку, є службовий документ і службова документація. Позитивним є те, що у посібнику Ю. Столяров, на відміну від багатьох авторів «Академії документів», фактично не зловживає прикладами поширення поняття «документ» на об'єкти, що не містять зафіксованої інформації (типу тези Сюзанни Бріє: «антилопа на волі – не документ, а в зоопарку – документ»). Однак, в іншій праці – «Документный ресурс» [4, с. 124], дослідник, розглядаючи музейні предмети, зауважує, що «якщо інформацію з предмета видобуто..., то предмету надається статус документа. Такими є зразки гірських порід, рештки давніх тварин, речові докази тих чи інших подій». Зрозуміло, що йдеться про розуміння інформації як атрибутивної, а не соціальної (семантичної). З такого погляду будь-який матеріальний об'єкт «передає» про себе інформацію – шпалери яскраві, вікно

прозоре, стеця біла тощо. Це і є «видобування» людиною інформації щодо об'єкта у спрощеному розумінні, а більш складний випадок – застосування щодо артефакту (скелета викопної тварини або стародавньої монети) наукового методу для його атрибуції – тобто низки інформаційних характеристик для його ідентифікації.

Творчі завдання:

Творчі завдання до теми 1

I. Написати есе (1 на вибір)

Теми:

1. Структура документознавства: дискусія триває.
2. Концепція документознавства професора Ю. Столярова.
3. Н. Кушнарєнко та Ю. Столяров – ініціатори нового підходу до розуміння документології.
4. Процеси наукової комунікації у дослідженнях О. Михайлова, А. Чорного і Р. Гіляревського.

II. Підготувати наукове повідомлення (1 на вибір)

Теми:

1. Сучасні погляди на сутність поняття «документологія».
2. Сучасні проблеми документологічної терміносистеми.
3. Еволюція документологічного світогляду Ю. Столярова.
4. Документ як засіб соціальної комунікації.

Рекомендовані джерела та література

1. Бездрабко В. В. Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток: [монографія]. К.: Четверта хвиля, 2009. 720 с.
2. Бездрабко В. В. Історіографічні ескізи з документознавства, або Персональний текст про персональні тексти: [монографія]. К.: Четверта хвиля, 2009. 208 с.
3. Кулешов С. Г. Новий погляд на структуру документознавства. *Вісн. Кн. палати*. 2003. No 10. С. 24 –27.
4. Кулешов С. Г. Документологія як навчальний курс та наукова дисципліна. *Студії з архів. справи та документознавства* ; Укр. наук.-дослід. ін.-т архів. справи та документознавства ; Європ. ун-т. К., 2006. Т. 14. С. 58-61.
5. Михайлов А. И. Научная коммуникация и информация / А. И. Михайлов, А. И. Черный, Р. С. Гиляревский. М. : Наука 1976. С. 6 – 100.
6. Соколов А. В. Философия информации: учеб. пособие. Челябинск: ЧГАКИ, 2011. 484 с.
7. Палеха Ю.І. Перехід від документознавства до документології. URL: <http://dilo.kiev.ua/pvddd.html>.
8. Столяров Ю. Н. Документология: учебное пособие. Московский государственный университет культуры и искусств. Орел: Горизонт. 2013. 370 с.
9. Столяров Ю. М. Мои публикации на страницах журнала «библиотековедение». URL: <https://doi.org/10.25281/0869-608X-2013-0-5-76-79>.
10. Сучасні концепції науки про документознавство. Концепція проф. Ю. М. Столярова. URL: <https://sites.google.com/site/dokumentoznavstv1476/home>.
11. Швецова-Водка Г. М. Розвиток поглядів щодо поняття «документологія». *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань* : зб. наук. пр. К., 2009. Вип. 3. С. 68 – 75.

Використані джерела та література

1. Бездрабко В. В. Історіографічні ескізи з документознавства, або персональний текст про персональні тексти: *монографія*. Київ : Четверта хвиля, 2009. 208 с.
2. Гарфілд Ю. Еволюція science citation index / пер.з англ. В. А. Маркусова // Руководство по наукометрии: индикаторы развития науки и технологии : *монографія* / М. А. Акоев, В. А. Маркусова, О. В. Москалева, В. В. Писляков ; [под. ред. М. А. Акоева]. Екатеринбург : Изд-во урал. ун-та, 2014. с. 227 – 232.
3. Кулешов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи. Київ, 2000. 161 с.
4. Кулешов С. Г. Загальне документознавство : навч. посібник. Київ: Києво-Могилянська академія, 2012. 123 с.
5. Кулешов С. Г. Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія типологічної схеми. Укр. акад.інформатики. Київ : Укр. ІНТЕІ, 1995. 191 с.
6. Кулешов С. Г. Управлінське документознавство: навч. посібник. Київ: ДАКККиМ, 2003. 57 с.
7. Кулешов С., Барабаш В. Документознавство як наукова і навчальна дисципліна в сучасній Україні: які шляхи розвитку? Соціум. Документ. Комунікація: зб. наук. праць. Серія: Історичні науки. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2020. Вип. 9. С. 131–150. URL: <https://sdc-journal.com>.
8. Михайлов А. И. Научная коммуникация и информация / А. И. Михайлов, А. И. Черный, Р. С. Гиляревский. М. : Наука 1976. С. 6 – 100.
9. Отле П. Библиотека, библиография, документация: избранные труды пионера информатики; пер. с англ. и фр., предисл., сост., коммент. Р. С. Гиляревского; Рос. гос. б-ка. М.: Фаир-пресс: пашков дом, 2004. 348 с.
10. Отле П. Трактат о документации. Книга о книге. Теория и практика. Библиотека, библиография, документация. Избранные труды пионера информатики. М. : ФАИР-ПРЕСС. Пашков дом. 2004. 352 с.

11. Соколов А. В. Философия информации: учеб. пособие. Челябинск: ЧГАКИ, 2011. 484 с.
12. Столяров Ю. Н. Документный ресурс: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. М. Либерия-Бибинформ. 2009. 224 с.
13. Столяров Ю. Н. Документология: учебное пособие. Московский государственный университет культуры и искусств. Орел: Горизонт. 2013. 370 с.
14. Шамурин Е. И. Словарь книговедческих терминов. Для библиотекарей, библиографов, работников печати книжной торговли. М. : Сов. Россия. 1958. С. 76.
15. Proceedings from the 11th Annual Meeting of the Document Academy. Volume 1, Issue 1 (2014) – Mode of access: URL: <https://ideaexchange.uakron.edu/docam/vol1/iss1/> – Title from screen. Actuality 24.06.2020.

ДОДАТКИ

Додаток А

**ТЕМАТИКА І ГОЛОВНІ СМИСЛОВІ АСПЕКТИ МАТЕРІАЛІВ
«АКАДЕМІЇ ДОКУМЕНТІВ»**

Теоретичні проблеми документології

Назва матеріалу	Головний смисловий аспект	Автор (автори)	Назва установи або ЗВО автора (авторів)
1	2	3	4
Поль Отле і кінцева перспектива документації	Зв'язок праць Отле з концепціями документації та гіпердокументування	Олівьє Ле Деу. Артур Перре	Університет Бордо (Франція)
Більше ніж здається: погляд на онтологію з близькості	Дослідження інтерактивної виставки для з'ясування якісних характеристик фотографій з позицій таксономії	Лорі Дж. Боніччі,	Університет Алабами (США)
		Брайан О'Кон- нор	Лаборатори я візуального мислення Інформаційного коледжу Університет у Північного Техасу (США)
Тлумачення документарності	Автор дає визначення і обґрунтування поняття	Артур Перре	Університет Бордо (Франція)

	«документарність»		
Передова документація в межах металітерації	Розглянуто зв'язок документів і пов'язані з ними практики, із застосованими методами навчання і металітерації (інформаційна грамотність)	Марк Косцієв	Університет Мальти (Мальта)
Метафори для значущих документів	Характеристики документів визначено за допомогою метафор на прикладі церковних документів	Мартін І. Норд	Університет Західного Онтаріо (Канада)
Онтологія документів: ревізія	Аналіз теорії дієвості документів	Джона- тан Тернер	Університет Каліфорнії (США)
Інформаційний дизайн: текстуалізація, документалізація, ауторизація	Розглянуто комунікаційні підходи до документальної інформації	Мануель Заклад	Національн а консерваторія мистецтв і ремесел (Париж, Франція)
Архітекст Бібліона: цифрові відгомони Поля Отле	Застосовано візуальні методи і лексикометрія (кількісні методи)	Артур Перре	Університет Бордо (Франція)

	для якісної оцінки книги класика		
Документи та моральні знання: мистецтво в Єллоустоунському національному парку	Аналіз праць як документів щодо відношення американців до природи	Тім Горича- наз	Дрексельсь кий університет (Філадельфія, США)
Документальність пам'яті в епоху після істини	Оцінка правдивості історичного оповідання відповідно до текстуалізації, ауторизації і документалізації	Клер Скопсі	Національн ий музей мистецтв і ремесел (Париж, Франція)
Автодокументальн ість як права і повноваження	Обговорюється роль представництва в документах прав тварин, природи і людини відповідно до теорії документації і документальності	Рональд Е. Дей	Університе т Індіани (Блумінгто н, США)
Репрезентативніст ь і взаємодоповнюваність в тайцзи як утілювана документація	Розглянуто китайську практику тайцзи як нематеріальний документ	Іоакім Хансен	Університе т Ліннея (Смоланд, Швеція)
Павук: аналіз автомата	У статті, використовуючи метод феноменології	Сюзанна Н. Менсон	Університе т Південного Іллінойса

	документа, авторка проаналізувала павук-автомат як документ		(Карбондей л, США)
Що таке недокументований документ?	Концептуальний аналіз недокументованого документа	Марк Косцієв	Університе т Мальти (Мальта)
За світанком: оригінальність, документація, Кейт Буш	Аналіз аудіодокумента до фільму щодо його оригінальності	Едвард Лука	-
Від черева до могили: вчимося жити з документами	Аналіз документів впродовж життя людини	Фредерік В. Гайетт	Ерскінськи й коледж і семінарія (Міннесота, США)
Останні семантичні зміни для терміна «цифровий»	На прикладі норвезьких медіа проаналізовано семантичні зміни терміна «цифровий»	Торе Браттлі	Арктичний університет Норвегії м. Тромсе
Від феода до клану: модель інформаційного простору Буазо як документальна теорія для культурного та інституціонального аналізу	Проаналізовано модель інформа- ційного простору Буазо як документальна теорія для культурного та інституціонального аналізу	Лін Ванг, Майкл Бакленд	Школа інформації Каліфорній ського університету (Берклі, США)

Обов'язок документувати	Розглянуто концепції і практики обов'язкового документування, зокрема державними установами	Марк Косцієв	Університет Мальти (Мальта)
Обговорення концептуалізації документів	Розглянуто дві концептуальні засади документів і документації: теорія взаємодоповнюваності документації й документальна феноменологія	Нільс В. Лунд	Арктичний університет Норвегії в Тромсе
		Тім Горічаназ	Дрексельський університет (Філадельфія, США)
		Кірстен В. Латам	Університет штату Кент (США)
Загадковий випадок плаваючої фіксації	У матеріалі застосовано концепцію цілісного аналізу документальної феноменології для вивчення плаваючої фіксованості і її зв'язку з аутентичністю	Кірстен В. Латам	Університет штату Кент (США)

Перетворювання: від компанії в соціальних мережах до наукової статті	Описано спосіб щодо опису трансформації історій в соціальних мережах до їх внесення в наукову статтю	Гіларі Йербері	Технологіч- ний Університе т Сіднея (Австралія)
		Ахмед Шахід	Університе т Сіднея (Австралія)
Документи і час	У статті застосовано теорію часу Хадеггера і теорію документообігу, щоб представити теорію документального часу	Тім Горічаназ	Дрексельсь кий університет (Філадельфія, США)
Сенс в документальних посиланнях: документація, література і постдокументальна перспектива	Обґрунтовано і розглянуто поняття «постдокументаль- ної» технології	Рональд Е. Дей	Університе т Індіани (Блумінгто н, США)
Фізичні, психічні та соціальні аспекти документів	Розглянуто фізичні, психічні та соціальні аспекти документів	Майкл Бакленд	Школа інформації Каліфорній ського університету (Берклі, США)

Від транзакції до взаємодії: соціальна матеріальність, надійність і прозорість в епоху «необов'язкових документів»	Розглянуто соціальні мережі, такі як Facebook і документи, що циркулюють в ньому. Вони необов'язкові, але підпорядковані відповідним законодавчим і обліковим зобов'язанням	Крістофер В. Колвелл	Технологічний університет Сіднея (Австралія)
Аналіз документів PVCs: мультимодальний, заснований на ставках підхід до розуміння цілей й цінностей співтовариства	Застосовуючи метадані суспільства, лінгвістичну статистику і аналіз дискурсу автори знаходять ідеї та цінності, що «склеюють» членів співтовариства	Анастасія Сергеева Богдан Кириллов Катерина Вороніна	Санкт-Петербурзький національний дослідницький університет інформаційних технологій, механіки й оптики.
Для кожного документа обличчя: спільно створений вид документів	Концептуалізація документів як психофізичних та соціально фізичних об'єктів, що створюють спільно	Тім Горічаназ	Дрексельський університет (Філадельфія, США)
Шеннон прямує в музей: окреслення меж	Розглянуто теорію інформації та міждисциплінарні документальні	Кірстен В. Латам Джоді	Університет Штату Кент (США)

	зв'язки музею, комунікації, бібліотеки	Кернс	Центр історії психології Університет у Акрона (США)
Використання епістемології речей й середовища Хайдера для розкриття концепцій документів: діаграми Ганта і мережеві об'єкти	Автори стверджують, що документи як речі сприймаються як одноманітні, а документи як носії сприймаються як мультиформні	Себа- стьян К. Боелл	Школа бізнесу Університету Сіднея (Австралія)
		Флоріан Хоф	Університет Гете (Франкфурт , Німеччина)
Стати громадянином: робота з документами в діалозі у класі народного дому	Зроблено висновок, що діалогова теорія документів може бути корисною під час вивчення як в утилітарному, так і спрямованому на задоволення емпіричних контекстах	Анна Хемпсон Лунд Матс Долатхах	Університет Бурос (Швеція)
Документальні межі: реальність чи	Проаналізовано інформаційний зміст	Сабіна Роу	Університет Тулузи

ілюзія	і естетика документа. Друге вважається перспективою у вивченні документа	Керолайн Курбьє	(Франція)
--------	---	--------------------	-----------

Комунікаційні аспекти документології

1	2	3	4
Паратекст – корисна концепція для аналізу цифрових документів	Обговорю ються паратекстуальні елементи різних цифрових документів	Росвіта Скаре	Арктичний університет Норвегії в Тромсе
Документаль не походження й оцифрування колекції	Автори задають питання: який вихідний документ мало на меті відтворення цифрової копії? Наведено умови такого відтворення	Матс Дальстрьом	Університет Бурос (Швеція)
		Іоакім Ханссен	Університет Ліннея (Смоланд, Швеція)
Наукова комунікація і документальні фрагменти в публічному	Запропон овано типологію функцій цитування, а	Фіделія Ібекв Люси Лубе	Університет Екс-Марселя, Університет Тулона, Середземноморс

просторі: дослідження функційного цитування	також типи читачів та перелік видів документів, де цитується академічний контент		ький інститут інформаційних та комунікаційних наук (Франція)
Індустрія обслуговування науки: документальне керування і промисловий вплив у американській хімії XIX століття	Представл ено досить докладний нарис історії хімії у США в XIX столітті та видання (документи) й учені, які відіграли головну роль в її розвитку	Шон Мартін	Університет Індіани (Блумінгтон, США)
Дослідження стабільності	Зроблено висновок, що відео має більш багату візуаліза- цію події, ніж будь-яка кількість слів	Джоди Кернс	Університет Акрона (США)
		Кірстен Ф. Латам	Університет штату Кент (США)
Суб'єктивна фільтрація: пошук когнітивного авторитету в	Описано застосування критеріїв для ідентифікації	Лорі Дж. Боніччі	Університет Алабами (США)

постах суспільної думки в соціальних мережах	якості інформації у веб-сайтах		
Підвищення надійності та знайдення в S-місті OSN документів	Розглянут о повідомлення в онлайн соціальних мережах (OSN) і запропоновано ідеї застосування інтерактивного дизайну до груп Facebook з метою підвищення надійності й відкритості для пошуку інформації	Лорі Дж. Боніччі	Університет Алабами (США)
Ворота у кризовій комунікації: дослідження лідерства в прес-конференції	Розглянут о початкові прес-конференції та комунікаційні зусилля суспільних лідерів під час розслідування двох великих	Керрі А. Бетчер	Державний університет Емпорії, штат Канзас (США)

	катастроф у США		
Цифрове залучення: особистість – контент тексту	Проаналізо- вано цифрові технології як інструмент і середовище з особистістю та його вплив на соціальну пам'ять і «незв'язаний документ»	Дайан С. Спенсер- Скарр	Технологічний університет Кертін (Австралія)
Два королі Ліра: смислові можливості письма й мови для книг, що говорять	Зроблено висновок щодо необхідності вивчення того, наскільки інтонація значуща для реальних читачів книг, що говорять	Анна Хемпсон Лунд	Університет Кертін (Австралія) Університет Бурос (Швеція)
		Бредлі Сміт	Semi Smith Редагування та консалтингові послуги (Semi Smith Editing and Consulting Services)
Від об'єкта до посередника: агенція документів	Документ розглянуто як посередницький об'єкт, а	Скаллі Ірвін-Сміт	Технологічний університет Сіднея (Австралія)

	агенцію документів як документальний об'єкт		
Вікія: між документальним симулякром і документованою вигадкою	Проаналізо- вано так звані вікі – цифрові співтоварства, зокрема вікі про Гаррі Поттера	Сабіна Роу Керолайн Курбье	Університет Тулузи (Франція)
Facebook – документ без кордонів?	Порівняль- ний аналіз нових цифрових документів та традиційних типів документів (книжок, газет, фільмів тощо) та їх вплив на сфери суспільного й особистого життя	Росвіта Скаре Нільс В. Лунд	Арктичний університет Норвегії в Тромсе
Три програми дієти та вправ онлайн в мережі	Обмін думками щодо онлайн-дієт і вправ, лайки і коментарі в Instagram	Гіллари Старк Духа аль Смаді Абдул Хабіб	Університет Північного Техасу (США)

Види документів і документації

1	2	3	4
Війну закінчено	Про особисті документи в американській родині, що пов'язані зі спогадами про Другу світову війну	Лорен Гейнорд	Університет Пенсильванії (США)
Деконструкція візи: академічне житло й саморозкриття	Про клінічні документи студентів і їх зв'язок з навчанням студентів	Кетрін А. Сміт	Університет Вісконсін-Медісон (США)
Документологі чний підхід до гербарію: аналіз і філогенетична класифікація	Розглянуто гербарій як текстовий, образотворчий і фізичний документ	Вівіан Кузіне	Університет Поля Сабатьє (Тулуза, Франція)
Трансмедійна документація для невізуального доступу до зображень	Про аудіокнижки та електронні книжки для сліпих	Мелоді Дж. Маккоттер	Університет Північного Техасу (США)
Документація, інформація і зв'язок	Про інформаційні відносини між	Гейр Гренерсен	Арктичний університет

з тваринами	природою, тваринами і людьми на прикладі саамської спільноти		Норвегії в Тромсе
Огляд поведінки законодавців у пошуку інформації	Про інформаційні потреби законо- давців деяких парламентів та засобів їх задоволення інформаційними центрами	Юсеф Аль Альфархуд	Університет Північного Техасу (США)
Запис на паперовому диску: облік музичної ідентичності на основі користування	Список компакт- дисків як відображення змін музичних уподобань автора статті	Давид Прескотт- Стід	Академія дизайну (Австралія)
Зберігачі: відзначаючи цінність книг на моїх полицях	Книжки з особистої бібліотеки і реакція на критику твору, вміщеного у книжці	Лідія Пайн	Технологічний університет Сіднея (Австралія)
Зошит	Записник як документ і вплив соціальних мереж	Памела В. Флорес- Лоурі	Університет Мадель-Плата (Аргентина)
Синтез фотографій: альбом	Візуальні матеріали у	Шарма Камаяні	-

сім'ї експатріантів як історіографія	сприйнятті і написання публічної історії		
Рекламні щити Telos Haunts	Розглянуто рекламні щити як документи	Колін Пост	Університет Північної Кароліни в Чапел-Гіл (США)
Матеріальність документів і геноцидний континуум	Розглянуто концепцію «геноцидного континууму» у вивченні документів в історичному відношенні Канади до корінних народів	Мартін І. Норд	Університет Західного Онтаріо (Канада)
Інтерпретації моделей і акторів у Фонді Лаппи	Фонд Лаппа був інструментом норвежифікації саамів і фіннів, а документи мовами цих народів не були упорядковані в муніципальному архіві	Гейр Гренерсен	Арктичний університет Норвегії в Тромсе
Не задокументовано, розповідь про М-	Урядові документи як джерело інформації про	Ренді Гонсалес	Університет Луїзіани в Лафайеті (США)

листи з установ США	міграцію, працю і громадянство		
Палімпсест голосів Dine ’	Серед навахо (Dine ’) усна традиція і усна мова існують опосередковано друку і цифрових технологій як взаємодоповнювані	Френсіс Віталі	Університет Північного Техасу (США)
Перед антилопою: Роберт Паже про документи	Описано кар’єру та ідеї Роберта Паже. Висловлено думку, що тварини інформативні і можуть розглядатися як автодокументи	Майкл К. Бакленд	Каліфорнійськ ий університет (Берклі, США)
Спецодяг – складний документ): безмежний художній процес	Застосовано художній підхід до вивчення спецодягу як документа, зокрема в напрямах походження, зіпсованості, лагодження та теорії	Нільс В. Лунд	Арктичний університет Норвегії в Тромсе

Документація в мистецтві

1	2	3	4
Випадкові архіви: створення перфоманса	Про створення репозиторію фільмів хореографічних виконавчих документів для навчання	Сара Ватлі	Університет Ковентрі (Англія)
Світловідобра жаюча документація як потенціал руху: дві цифрові платформи	Про створення цифрових записів з метою навчання танцюристів і створення танцю	Джон Тейлор	Амстердамський університет мистецтв (Нідерланди)
		Ердур Дефне	-
Нова сцена балету: соціальна документація танцю	Розглянуто історичний контекст танцювальної документації і окреслено її перспективи	Аделаїда Ф. Робінсон	Лондонський університет (Англія)
Життя танцю: друга частина	Порівняльний аналіз відеозаписів танців танцюристів за 30 років	Грегорі С. Спортон	Університет Грінвіча (Англія)
Практично чуттєва (географія): на шляху стратегії	Про створення аудіовізуальної документації хорео	Сара Ф. Дж. Рубідж	Чичестерський університет (Англія)

архівування багатокористуваць- ких експериментальних і спільних установок	графічної цифрової інсталяції «Чуттєві географії»		
На межах документа: поїздка в Туракію	Про різні документи, що відображають зміст театральних вистав та їх записи	Сабіна Роу	Університет Монпельє (Франція)
		Керолайн Курбье	Університет Тулузи (Франція)
Ходячий драматург: автоетнографічна методологія для документування	Про створення автоетнографічного каталогу як форми документації в архіві театральних історій	Жізель Дж. Гарсія	Університет Ексетера
Театр повинен зникнути, як мильні бульбашки?	Про необхідність формування архіву театральних записів	Ерін Лі	Національний театр (США)
Опера як мультимедійний документ	Панорамний огляд історичного розвитку опери та питання її майбутнього	Нільс В. Лунд	Арктичний університет Норвегії в Тромсе
Виявлення непомітних взаємовідносин між людьми:	Можливості використання цифрових записів для виявлення	Марін Теуніссен	Університет Квебека (Монреаль, Канада)

технологічна проблема, пов'язана з колективом	зв'язків у хоровому колективі і формування архіву таких записів		
Знімання сцени: роздуми про історичні і естетичні перспективи архіву майбутнього	Вирішення питань зняття напруги між виконавчим мистецтвом і кінозаписами цього мистецтва	Андре Дерідде	Католицький Університет Лувена (Бельгія)
«Вікна» часу: пам'ять, метафора і розповіді історій як документи	Записи історій п'яти музичних практик світу як документи	Ліннсі К. Вайссен- бергер	Університет штату Флорида (США)
«Вікна часу» частина II: документування і втілення епістемології музикантів	Розповіді історій як документи про формування музичних знань і музичного виконання	Ліннсі К. Вайссенбергер	Університет штату Флорида (США)
Мистецтво документального радіо	Запис документального фільму про життя двох останніх жителів села в Фіннмарку як історія	Гейр Гренерсен	Арктичний університет Норвегії в Тромсе
Робота Гогена: розуміння як функція	Проаналізовано художні твори Поля Гогена як	Тім Горичаназ	Дрексельський університет (Філадельфія,

	документи		США)
Голландський пейзажний живопис: документування глобалізації та екологічної уяви	Розглянуто голландський пейзаж, що документує реакцію людини на геологічні, економічні і культурні зміни	Ірен Дж. Клейвер	Університет Північного Техасу (США
Оригінальність – важлива якість для художніх документів?	Про фільми як документи щодо відтворення правдивості подій	Росвіта Скаре	Арктичний університет Норвегії в Тромсе
Що робить фільм?	Про функції відеодокументів	Річард Л. Андерсон Брайан О'Коннор	Лабораторія візуального мислення Інформаційного коледжу Університету Північного Техасу (США)
Для системи альтернативна назва: Якщо це схоже на качку: роздуми про погані фотографії і ланцюгах поставок	Про якість фотографій як документів	Брайан О'Коннор	Лабораторія візуального мислення Інформаційного коледжу Університету Північного Техасу (США)
		Джоді Кернс	Університ

			ет Акрона (США)
Збереження цифрового фільму	Про процес оцифрування фільмів	Росвіта Скаре	Арктичний університет Норвегії в Тромсе
Переосмислення потенціалу документування культури як практики збору даних	Про специфіку документації з культури поза об'єктів галерей, бібліотек, архівів і музеїв	Томаш Умерле	Інститут літературних досліджень Польської академії наук

Бібліотеки, архіви, музеї та артефакти в проблематиці документології

1	2	3	4
Дослідницька програма з вивчення LAM і співтовариства в епоху цифрових технологій	Досліджено зміни уявлень, політики, стратегії, дій і практик бібліотек, архівів, музеїв (LAM) в епоху цифрових технологій	Кірсте н В. Латам	Університе т штату Кент (США)
		Гейр Грене рсен	Арктичний університет Норвегії в Тромсе
Від бібліографії до документографії	Обгрунтовано думку, що бібліографія повинна поширюватися на	Майкл Бакле нд	Школа інформації Каліфорній ського університету

	всі засоби масової інформації та на культурно значущі об'єкти ландшафта		(Берклі, США)
Коли індексування людиною може бути виправдано	Здійснено порівняльний аналіз результатів індексування документів людиною та обчислювальною технікою під час пошуку	Джуліан Уорнер	Королівський університет Белфаста (Північна Ірландія)
До розширеного документа: виразна функція каталогу	Вивчення розширених характеристик документа у процесі його описування в онлайнному каталозі	Сабіна Роу Керолайн Курбье	Університет Тулузи (Франція)
Документування інформаційно-пошукового досвіду студентів-медиків	Досліджено поведінку, інформаційні потреби і рівень інформаційної грамотності студентів-медиків	Шеллі Бланделл	Університет штату Кент (США)
Програми і стратегії забезпечення стійкості	Аналіз програми публічної бібліотеки в столичному місті	Андреас Ворхайм	Арктичний університет Норвегії в Тромсе

суспільства в публічній бібліотеці мегаполіса: приклад з практики	Техас		
Публічна бібліотека і соціальні мережі: приклад з Тромсе, Норвегія	Вивчення взаємозв'язку між зібраннями в публічній бібліотеці Тромсе і публікаціями в Facebook-сторінці бібліотеки	Росвіта Скаре	Арктичний університет Норвегії в Тромсе
Бібліотеки і створення саамської політичної сфери	З історії читання в саамському суспільстві у період його політичного становлення	Гейр Гренерсен	Арктичний університет Норвегії в Тромсе
Про перспективи стійкості в дослідженнях публічних бібліотек: шляхи до дослідницьких програм	Досліджується робота публічних бібліотек у контексті досягнення стійкості суспільства, інформації та культури	Андреас Ворхайм	Арктичний університет Норвегії в Тромсе
Документування виконавчого (мистецтва) і	Проаналізовані ключові бібліографічні	Дебора Лі	Лондонський університет (Англія)

сучасні моделі даних: позиціонування виконавства в FRBR і LRM	моделі FRBR і LRM з позицій можливості описування виконавчого мистецтва (на прикладі театру)		
Відношення студентів університету принцеси Нори до використання електронних інформаційних ресурсів бібліотеки	Досліджено відношення студентів університету принцеси Нори до використання електронних інформаційних ресурсів бібліотеки ЗВО	Латіфах Алкахтані	Університет Північного Техасу (США), Університет принцеси Нори (Саудівська Аравія)
Документальність етики – кодекси бібліотечної етики як підтримка професійної практики	Проаналізовано Кодекс етики Американської бібліотечної асоціації (ALA)	Іоакім Ханссен	Університет Ліннея (Смоланд, Швеція)
Перегляд бібліотечних фондів: громадські роботи як документи	Про задоволення інформаційних потреб і співробітництво бібліотек з	Дебора Тернер	Дрексельський університет (Філадельфія, США)

	громадськими організаціями		
Знайомі категорії і документальні форми: погляди читачів	Досліджено як три групи читачів класифікують документи і розуміння ними документів, документальних форм і жанрів	Аманда Коссхам	Університе т Монаша (Австралія)
Роль бібліотек в норвезькій політиці 1880-1905 рр.	Обговорюєтьс я роль бібліотек в реалізації норвезької політики щодо саамів і квенів	Гейр Гренерсен	Арктичний університет Норвегії в Тромсе
Публічні бібліотеки працювали в Тахоку під час мегакатастрофи	Досліджено відновлення роботи публічних бібліотек після катастроф (на прикладі після аварії на японській Фукусімі)	Андре ас Ворхайм	Арктичний університет Норвегії в Тромсе
1	2	3	4
Документуван ня просторової й часової інформації для збереження спадщини: приклад зі Шрі-Ланки	Розглянуто приклад оцифрування об'єктів культурної спадщини, запропоновано стандарт метаданих	Чиран тхі Війесу дара Сігео Сугім	Університе т Цукуба (Японія)

		ото	
		Бхува Нараян	Технологіч ний Університе т Сіднея (Австралія)
Дисципліни, засновані на відкритті історичних архівів	Розглянуто дисципліни, що сформувалися з відкриттям в Китаї історичних архівів	Юнше Чен Хуанн інг Су	Школа керування інформацією Університе ту Сунь Ятсена (Китай)
Значущість і проблеми цифрового зберігання історичних документів в Китаї	Розглянуто переваги оцифрування документів в архівах Китая	Юнше Чен Хуанн інг Су	Школа керування інформацією Університе ту Сунь Ятсена (Китай)
Слова мають значення: документи померлих	Про особисту архівну колекцію померлого відомого вченого	Томас Етвуд	Університе т Толедо (США)
Дива Аугсбурзького кабінету: три способи вивчення	Розглянуто стародавні музейні шафи як документи на прикладі	Кірсте В. Лат ам	Університе т штату Кент (США)

документа	Аугзбургської шафи з більше як 1000 предметів музею в Упсалі (Швеція)		
Досвід використання в місцевому музеї в Городнік-де-Жос, Румунія (на шляху до корінного зразка для документації)	Розглянуто місцевий музей як втілення переплетених двох документальних тенденцій, описаних Сюзанною Бріє	Шеріл Клима шевський	Університе т штата Нью Джерсі імені Г. Рутгерса (США)
1	2	3	4
3-D зйомка популярних музичних інструментів на основі зображення і діапазону	Проілюстрова но важливість 3-D зйомки і моделювання в документацію і каталогізацію рухомих пам'яток музейних колекцій	Джако мо Патру кко Філібе рто Кьябр андо	Політехніч ний Університе т Турина (Італія)
		Пьєрк арло Донди Марко Малагоди	Університе т Павії (Італія)

Джунглі, королячі нори і країни чудес: порівняння концепцій музеїв і документів	Розглянуто початкові дослідження концепцій документа (з позицій неодокументації) і музеєзнавства	Кірте н В. Лат ам	Університе т штату Кент (США)
Дротова котушка Хенонвілля: документ знайдено	Про знайдення магнітних катушек із записами голосів жертв Голокосту і оцифрування їх в архіві	Джон Ендрес	Університе т Акрона (США)
Об'єктив неодокументалістів для дослідження передумов створення дисциплінарних знань»	Застосовано неодокумента- лістський метод з метою вивчення міждисциплінарних зв'язків археології	Ліза Бьорссон Істо Увіла Даніел Левен борг Боділ Петер ссон Пер Стрен борг	Упсальськи й університет Унверситет Ліннея Університе т Гетеборга Університе т Лунда (всі – Швеція)

		Каролі на Ларсс он	
1	2	3	4
Гонитва за антилопами: особисте відображення	Особисті роздуми автора після відвідин печер Аджанти в Індії і розгляд ним їх як документи, як свідчення, як соціальна і культурна спадщина	Бхува Нарая н	Технологіч ний Університе т Сіднея (Австралія)
Слухаючи мушлі і відкриваючи загублений світ: епіфанічні хвилювання в музеї	Про музейні предмети як документи і розгляд з гравірованим артефактом – мушлею з археологічних розкопок Спіро Курганів Оклахоми	Катери на М. С. Клозе- Крейн	Університет штату Кент (США)
Ідентифікація архетипу: таблички Гіппоніона і регіональні варіації	Золоті таблички давньогрецького орфічного культу	Шеллі А. Сміт	Університет штату Кент (США)

в орфічних золотих ламелях	розглянуто як документи		
Викопні сліди, процес і документи	Розглянуто окам'янілості як документи	Роберт Д. Мон тойя	Університет Індіани (Блумінгтон , США)

Документологічна лінгвістика

1	2	3	4
Немає про що писати додому: афоризми проти дійсності	Про добір документів у межах почуттів, що налаштовують нас на відчуття «дому» і домашнього комфорту	Даніє л Майш а Менс он Кисси нджер	Університ ет Акрона (США)
1	2	3	4
Книга Буття і транстекстуальність	Про документи з багатьма аспектами змісту, створеними засобами транстекстуальності як свідчення подій у «важкі часи»	Гіларі Йербе рі	Технологі чний Університ ет Сіднея (Австралія)

Якщо це виглядає як *Uск: провокація на В * D слова	Автори аналізують «брудні» слова, їх утворення, подібність і співзвучність з іншими словами. Про сміслові шаблони і розміщення токенів авторами у повідомленнях	Джод и Кернс	Університ ет Акрона (США)
		Брайа н О'Коннор	Університ ет Північного Техасу (США)

ХРЕСТОМАТІЯ

1. ОТЛЕ ПОЛЬ БИБЛИОТЕКА, БИБЛИОГРАФИЯ, ДОКУМЕНТАЦИЯ: ИЗБРАННЫЕ ТРУДЫ ПИОНЕРА ИНФОРМАТИКИ; ПЕР. С АНГЛ. И ФР., ПРЕДИСЛ., СОСТ., КОММЕНТ. Р. С. ГИЛЯРЕВСКОГО; РОС. ГОС. Б-КА. М.: ФАИР-ПРЕСС: ПАШКОВ ДОМ, 2004. 348 С.

Поль Отле

Трактат про документацію. Книга про книгу. Теорія і практика

Переклад

Цей труд присвячено викладу понять що стосуються книги і документа, для усвідомленого застосування елементів, які створюють Документацію.

Наш час відрізняється від усіх інших такими загальними тенденціями: організацією і раціоналізацією методів і прийомів, механізацією, співробітництвом, інтернаціоналізацією, значним розвитком наук і технологій, зацікавленістю у використанні даних на благо суспільного прогресу, для поширення просвіти на всіх рівнях, прагненням і внутрішнім бажанням підвести під нашу цивілізацію широкі інтелектуальні основи.

Відповідно до вищесказаного в наші дні повинні еволюціонувати Книги та Документи. Книга як письмове вираження ідей, інструмент їх фіксації, їх зберігання, їх звернення є посередником, обов'язковим у відносинах між Людьми.

Величезна маса книг і документів, накопичена в минулому, множитья кожен день, кожную годину новими в незліченній, а іноді в жахливій кількості. Цей процес можна уподібнити до падаючої з неба води, яка може викликати повінь і потоп, а може розлитися у благотворному зрошенні.

Обґрунтування сутності Книги і Документа, відштовхуючись від вихідної єдності, поширюється на все більш широкі групи єдностей охоплюючи, в кінцевому рахунку, все єдності, існуючі або створювані, включити їх в організацію, що є за своєю суттю індивідуальною документальною єдністю, утвореною для кожної особи сумою книг і документів.

Це буде колективна документальна єдність інститутів, адміністративних установ і фірм; єдність організацій, спеціально присвячених Книзі і Документу, в усій сукупності їх функцій або в якійсь одній з них: Бюро, Інституту, Редакції Видавництва, Бібліотеки, Офісу Документації.

Ця праця дає ескіз цього плану і координований метод для його реалізації.

Зараз не бракує в матеріалах, в яких би йшлося про те, як з простих заміток скласти листи рукопису, з нагромадження книг – добре організовану бібліотеку, з великої кількості кореспонденції і звітів – упорядкований архів, із сукупності різних текстів – систематизований збірник.

Але у всіх цих публікаціях, здебільшого чудових за своєю метою, розглядається тільки один з аспектів або елементів книги. І через це створюється враження, що є стільки специфічних, розділених непрохідними межами областей, скільки є таких аспектів. Долаючи кожен з цих кордонів, створюючи абсолютно нові поняття, можна набути практичних навичок, не враховуючи при цьому того, що було раніше.

Даний Трактат ставить за мету, перш за все, відволіктися від окремих випадків, принципів, загальних правил, і показати, як можна досягнути координації та єдності.

Цю координацію, цю єдність намагаються вивчати, визначати, робити живою і відчутною реальністю Міжнародний інститут бібліографії, приєднане до нього Міжнародне бюро, Інститути, які співпрацюють зі Світовим Палацом, Мунданеумом, з часу їх заснування в 1893, в 1895 і в 1920 рр. Міжнародні конгреси цих та інших організацій вже досягли деякої єдності в координації даних.

Саме їх діяльністю ми надихалися в цій праці, намагаючись розвивати її у вільній формі і не залучаючи при цьому ніякі інші інститути. Основне завдання полягає в тому, щоб нові угоди, стандарти, роботи відразу готувалися для спільного схвалення і затвердження.

З іншого боку, для приватних завдань намагаються чітко уявляти загальні поняття, які в даний час можна виділити за допомогою аналізу і синтезу. Ці загальні поняття були сформульовані в роботах, написаних у спеціальних випадках, для того, щоб показати, які методи теорії і практики пропонують зараз органам документації будь-якого рівня для виконання ними своїх обов'язків.

Оскільки мова не йде про уніфікацію і механізації роботи, будь-якому організатору власної роботи або роботи інших можна буде, в кінцевому рахунку, самому встановлювати принципи, директиви і правила цієї роботи. Кожен зможе сам для свого власного вживання або для своїх служб скласти «Керівництво по Документації», запозичивши, прийнявши і застосувавши загальні організуючі принципи, які можна вибрати із представленої праці; бо, хоча вона і містить численні формули, при цьому в ній немає встановлених форм і зразків.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ

Щоб зробити доступною ту кількість повідомлень і статей, яка публікується в щоденній пресі, в журналах, щоб зберігати брошури, звіти, проспекти, офіційні документи, щоб розшукувати матеріали, розсіяні в книгах, щоб робити однорідними ці розрізнені маси, необхідні нові методи, які абсолютно відрізняються від методів, запропонованих колишнім бібліотекознавством, від тих, які застосовуються зараз.

Для цього:

1. Були виділені Цілі Документації.
2. Різні Частини Документації були відокремлені одні від інших, доповнені і узгоджені.

3. Був розроблений загальний документальний Метод і застосований до всіх Частин Документації.

4. А також до різних Операцій Документації.

5. Документальні організми визначені як одиниці, які розробляють і об'єднують всі елементи, а також керують ними.

6. Було запропоновано всім цим організамам вступити в контакт і створити на раціональній та ефективній основі міжнародну організацію Книги та Бібліографії, а також у співпраці побудувати Універсальну Мережу Документації.

7. Було продовжено створення загальної науки і технології Книги та Документа.

Далі йде виклад цих ідей:

I. ЦІЛІ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Цілі документації і полягають у тому, щоб зуміти запропонувати документовані відповіді на запити з будь-якого предмету в будь-якій області знання: 1) універсальні за змістом; 2) точні й істинні; 3) повні; 4) оперативні; 5) які відображають останні дані; 6) доступні; 7) заздалегідь зібрані й готові до передачі; 8) надані якомога більшій кількості людей.

II. ЧАСТИНИ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Документація включає такі частини, які об'єднуються і поєднуються між собою:

Окремі документи. Кожен з них складається із сукупності фактів або ідей, представлених у вигляді тексту або зображення і упорядкованих їх укладачами згідно з класифікацією або плану, що визначені предметом або метою.

Бібліотека. Це колекція самих документів, збережених в їх індивідуальній цілісності (книги і різного роду публікації). Колекція розташована в легкодоступних, що відповідають певним вимогам і спеціально обладнаних місцях (полиці, стелажі); вона систематизована і каталогізована.

Бібліографія. Це опис і класифікація документів (книг, періодичних видань, статей з журналів і т. ін.). При цьому розрізняються Бібліографія назв і Бібліографія аналітична. 1. Безпосереднє використання існуючих спеціальних бібліографій. 2. Розгляд загальних бібліографій і переліків праць, опублікованих у журналах, з точки зору складання репертуарів. 3. Систематизований огляд статей, що з'явилися у спеціальних журналах, і статей за цією спеціальністю, опублікованих у загальних журналах. 4. Аналіз змісту публікацій (книг, доповідей, статей, звітів і т. ін.). Каталогізація, індексація різних елементів, що містяться в цих публікаціях, що належать до компетенції того документального організму, який ці публікації обробляє.

Документальні архіви (досьє, матеріали документації). Архіви, або досьє, що містять справжні матеріали, невеликі документи цілком або у фрагментах. Вони розташовуються в досьє. Ці досьє створюються шляхом розрізання публікацій для перерозподілу їх елементів в іншому порядку і об'єднання всього, що присвячено одному й тому ж питанню. Досьє містять уривки або вирізки з книг, періодичних видань, газет, замітки, передруковані на машинці або скопійовані від руки. Складені таким чином, вони мають дві основні переваги: 1. Ці досьє групують документи, скорочуючи таким чином до мінімуму зусилля при консультації. 2. Вони дозволяють, образно кажучи, автоматично й більш об'єктивно розуміти речі в їх цілісності, в якій кожен документ представляє певну точку зору, а загальна реальність є сукупністю цих точок зору. 3. Ці досьє дають можливість негайної критики. Ті, хто з ними працює, не відчують тенденційних впливів, звільнені від упереджень самою різноманітністю об'єднаних джерел, а також завдяки різноманітній, представленій усіма напрямками, критиці.

Адміністративні архіви. Вони містять будь-які папери, листи, доповіді, статистику, звіти, які стосуються організації. Вони дозволяють створювати: 1) досьє, кожне з яких присвячено певній особі або установі, справі або питанню; 2) репертуари або картотеки, в яких містяться уніфіковані аналітичні дані адміністрації (загальний адміністративний репертуар); 3) таблиці з

текстом, схеми, зображення, що представляють ті ж дані в стислій синтетичній формі.

Старовинні архіви. Вони утворені зі старих документів, зазвичай рукописних і оригінальних, пов'язаних із попередньою адміністрацією, включають юридичні документи громадських організацій і приватні документи сімей та комерційних установ.

Документи, відмінні від бібліографічних і графічних. До них відносяться музичні твори, написи на камені, відносно нові способи реєстрації та передачі зображення реальності в русі (кіно, фільм, фільмотека) і озвучені думки (фонограф, диск, дискотека).

Музейні колекції. Це експонати, зразки, моделі, різні предмети, все те, що використовується в документації, але представляє собою тривимірні об'єкти. Це об'єктивна документація. Що стосується їх комплектування, каталогізації та класифікації, їх треба трактувати як і ті об'єкти документації, які знаходяться в Бібліотеці і в архівах.

Енциклопедія є діяльністю з кодифікації і погодженням самих даних. Вона має в своєму розпорядженні витримки в рамках єдиної систематизації. Вона могла б називатися Універсальною Книгою на противагу окремим книгам.

А самі дані чи сильно відрізняються від документів, в яких вони викладені? Йдеться про те, щоб систематично організовувати сукупності цих даних і фактів. Для кожного класу таких сукупностей встановлений систематичний запис, який визначає а) елементи, які фіксуються для кожної категорії фактів; б) спосіб, згідно з яким вони розташовуються в запису (Правила документування).

Для створення цих записів використовують всі зібрані джерела. Аналізуються документи і досьє з бібліотек, а також, використовуються документальні дані, зібрані шляхом анкетування. Потрібно дбати про те, щоб вказувати в кожному записі джерело даних.

Енциклопедія створюється: 1) з каталогів фактів на картках. Ці каталоги відносяться або до питань, речей, об'єктів, продуктів, або до країн, або до

історії, або до людей і організацій. Картки в них розставляються відповідно до різних фундаментальних схем класифікації: систематичної (за тематикою), історичної (за датою), географічної (за місцем); 2) з досьє, або атласів, кожен рухливий лист яких поєднаний з певним місцем в таблиці, містить дані в найбільш відповідних бібліологічних формах (схемах, ілюстраціях), і дозволяє вести систематичне вивчення змісту публікацій в МБІ.

III. ОПЕРАЦІЇ

Документ є об'єктом циклу операцій, які здійснюють найбільш повне розділення праці і найбільш широке використання його результатів. Спочатку документ постає в оригіналі, або прототипі. Потім його розмножують і розсилають тим, кому він адресований. Потім він включається в колекції або сукупності, в яких він не втрачає своєї індивідуальності. Крім того, він повинен стати предметом додаткової роботи, спрямованої на те, щоб його оцінити і визначити, щоб приєднати окремі дані з нього до вже існуючих даних в загальній системі знань; в кінцевому рахунку щоб його використовувати. Подальший, можливий, але не обов'язковий етап – руйнування документа, що супроводжується заходами.

IV. МЕТОДИ

Вони містять: 1) систематичне збирання самих документів; 2) класифікацію, яка пропонує загальні рамки всім відділам, під індексами якої фігурує будь-яка тема, здатна викликати інтерес; 3) систему опису та систему вертикальної класифікації та на картках і листах; 4) систему досьє, які поміщені у вертикальні клясери і утворюють організовану сукупність; 5) розміщення каталожних карток, розмножених і сильно деталізованих з метою зазначити документи в різних розділах класифікації, до яких вони належать; 6) механічне обладнання та хімічні процеси для захисту, розташування, відтворення, розмноження, відбору, класифікування, транспортування документів.

V. ДОКУМЕНТАЛЬНІ ОРГАНІЗМИ

Документальними організаціями є: а) загальні публічні бібліотеки; б) спеціальні бібліотеки; в) бюро або служби документації, незалежні або пов'язані з науковими установами, державними відомствами, громадськими організаціями, які мають соціальні цілі; г) бюро або служби інформації і документації промислових, комерційних або фінансових організацій; д) приватні бібліотеки, студії, робочі кабінети працівників розумової праці, в яких є впорядковані книгозбірні, документів і каталоги для здійснення інтелектуальної роботи.

МАТЕРІАЛ, АБО НОСІЙ

Поняття

Основний матеріал, на який наносяться знаки, з якого складається носій, – це папір.

«Ера паперу» – це один із епітетів, найкраще характеризує нашу епоху, але ж папір тільки один з існуючих матеріалів для письма.

Папір – засіб створювати і множити поверхню. До паперу висувається багато вимог: якість, адаптація різних видів до призначення, стандартизація, запропонована форматами, способи виготовлення, функціональні ціни, можливості застосування існуючих або очікуваних видів паперу й картону. Папір і картон у всіх країнах стали істотним елементом сучасної організації.

Історичний екскурс

1. Писали на камені, на металі, на глині, на папірусі, на пергаменті і, в кінцевому рахунку, на папері.

2. Книга з каменю, така міцна і довговічна, поступилася місцем книзі з паперу, ще більш міцною і більш довговічною. «Ця уб'є ту» (Віктор Гюго «Собор Паризької богоматері»).

3. Папірус сягає до дуже далеких часів, на 3 тис. років раніше Р. Х., а можливо і більше, на 5 тис. років.

4. Книги на папірусі припинили існувати, мабуть, тому, що їх стали писати в прозі, що вимагало більшого простору.

5. Пергамент (membranapergamena). Він зобов'язаний своїм походженням сварці Бібліотекарів. У Пергамі й Олександрії були дві великі бібліотеки того часу. Вони змагалися за кількість книг. Правитель Єгипту, щоб відняти у переписувачів Пергама їхню сировину, заборонив експорт папірусу. Пергам на це відповів удосконаленням вже відомого способу – листом на шкірі, на пергаменті.

6. Папір був винайдений через сто років після початку християнської ери китайцем Цай Лунем, на прізвисько Чонг. Він більше не хотів використовувати тканину, зроблену зовсім як папірус, а мав намір виробляти щось на зразок повсті, що став папером з волокон, які він виготовляв зі старих клаптів, з уривків рибальських сіток і навіть з кори дерев. Цай Лунь в результаті знайшов спільний метод, який дійшов до нас, безперервно застосовуючи в технологічному процесі.

Папір був невідомий в Європі до XII ст., епохи, коли вона була імпортована зі сходу через Грецію. Її виготовлення спочатку було сконцентроване в Італії, у Франції і в Німеччині в XIV ст., і тільки до середини XIV ст. вона майже увійшла у загальний вжиток і стала змагатися з тонким пергаментом як матеріалом для книги.

Папір проник в християнську Європу до кінця XIII ст., і саме Італія ввела її в загальне вживання. Виробництво паперу почалося в Німеччині тільки в XIV ст. і тільки в кінці цього століття воно стало настільки поширеним і дешевим, що друкування книг перетворилося на звичайну справу.

Виготовлення паперу

1. Папір спочатку виготовлявся вручну, в апаратах, що називалися «формою». Перша паперова машина датується 1828 р. Тепер виготовлення паперу ведеться безперервно.

2. Вже більше за півстоліття дерева служать джерелом сировини для виготовлення паперу. Деревина для цього поміщається у форму, що створює

або масу, що називається «механічною», яка використовується для звичайнісіньких сортів паперу, або масу «хімічну». Цей останній продукт виходить з розкладання деревини реактивами. Він має набагато більшу цінність, ніж попередній, і використовується для виготовлення вищих сортів паперу.

3. Індустрія целюлози і паперу в Швеції і Норвегії нині знаходиться у процесі перебудови. Через зменшення терміну служби паперу, виготовленого з деревної целюлози з використанням бісульфіту вапна, порівняно з ганчірковим папером, прагнуть, готуючи деревну пульпу, замінити бісульфіт каустичною содою. Її можна було б готувати в місці її використання із сульфатом соди англійського виробництва; ця сіль оброблена для соди способом, аналогічним способу Леблана (Leblanc). Цей спосіб приготування целюлози, проте вважається неправильним застосуванням сульфату, але він надав би паперу гарну збереженість.

4. У принципі, папір складається з целюлози, тобто, поєднання, в яке входять 36 г вуглеводів і 41 г води.

Красивий папір раніше робився із старих клаптів льону і конопель, але волокна цих рослин були замінені іншими більш-менш волокнистими рослинами або такими, порожній стовбур яких відомий під ім'ям соломи: рис, кукурудза, кропива, хміль, дрік, верес, болотяний очерет, алое, агава, бамбук, alfa, phormium, tenax, hubuscus, шовковиця на папері (broussone - tia), arable raryfera і так далі. Доходило і до того, щоб використати стовбури лакричника, просвіряка, гороху, картоплі, листів каштана, навіть морських водоростей.

У Індокитаї друкують на папері, виготовленому з бамбука, з рисової соломи або з трав з блискітками, які там ростуть в незліченній кількості. Ці рослини дають дуже повновагий, міцний папір; рисова солома, навпаки, – дуже білий, але неміцний папір. Частіше за все намагаються використати те, що покриває в Індокитаї тисячі кілометрів, і «rarytus superus», з якого в Габоне роблять прекрасний папір. Збираються використати також «ravinata», «votoro», «негапа», рослини, що рясно ростуть в Мадагаскарі.

Пропонують використовувати листя дерев. Вона складається із зеленої тканини, parenchyme, пронизаної прожилками. Подрібнення, що йде за промиванням, дозволяє ізолювати тільки використовувані прожилки; parenchyme розсипається в пил і може служити паливом. Франція імпортує щорічно 500 тис. тонн паперової маси, за що платить сто мільйонів франків. Древа скидають щорічно від 35 до 40 млн тонн листя. Достатньо було б 4 млн тонн, щоб виготовити увесь папір, споживаний у Франції і, крім того, 2 млн. тонн корисних побічних продуктів.

5. У останні десятиліття виготовлення паперу збагатилося значними досягненнями. Вони торкнулися машин і використовуваних тепер матеріалів. Виготовляється папір з латексом каучуку, який передає листам свою непроникність, оберігаючи їх від будь-якого звуження. Не будучи такою, що абсорбує, вона вимагає менше фарби; її гнучкість полегшує фальцювання.

6. Целулоїдна плівка стала носієм у фотографії і в кіно. Вона на шляху до того, щоб бути заміненою паперовим вогнетривким звуковим фільмом, повністю паперовим фотографічним фільтром.

Папір довго був королем серед матеріалів для листа. Целулоїд завдяки кіно повалив його з трону. Але припускають, що вони поміняються місцями, папір, дійсно, зможе витіснити фото- і кіноплівку.

7. Так, від складу до складу, від заміни до заміни папір прагне до того, щоб не бути більше тим, чим він був спочатку. Проте його функція панує над його складом незалежно від призначення аби тільки вона могла краще служити або носієм знаків, якщо йдеться про книги і документи, або матеріалом для зображення кольорів і малюнків, якщо йдеться про декоративне призначення, або простим захистом або сховищем, якщо йдеться про упаковку, покриття або про готові вироби.

Відомо, якою величезною проблемою економічного характеру є сьогодні папір, враховуючи той факт, що сировина вичерпується, що її доводиться шукати все далі. Нині в лабораторіях вивчають засоби заміни дерев і деревної

маси злаками, які можна було б косити кожен рік, які були б, як папірус, тобто, дозволили б припинити винищувати ліси, які мають інше призначення.

Ми були напередодні революції в індустрії паперу. Технічні удосконалення перед війною дозволили довести щоденне машинне виробництво паперу з 30 т до 100 т. Але сьогодні розглядають можливість замінити традиційну сировину паперів і соломою. Новий папір зможе краще зберігатися, ніж нинішній, довговічність якого реально не перевищує п'ятнадцяти років. При новому стані речей станеться переміщення центрів, що виробляють папір, які зараз знаходяться в Канаді і Норвегії, оскільки сосна і ялина є кращими деревами для виготовлення паперу.

МАЙБУТНЄ І ПРОГНОЗ КНИГИ ФАЗИ РОЗВИТКУ

Еволюція Документації розвивається в шість етапів. На *першій стадії* Людина сприймає Реальність Світу своїми органами чуття. Безпосереднє, інтуїтивне, спонтанне і необдумане знання. На *другій стадії* вона обмірковує Реальність і акумулює досвід, узагальнюючи, інтерпретуючи, вона створює нове про неї представлення. На *третьій стадії* вона вводить Документ, який реєструє те, що сприйняли її органи чуття і те, що створило думку. На *четвертій стадії* вона створює науковий інструментарій, і Реальність починає тоді здаватися збільшеною, деталізованою, уточненою; інший Світ послідовно виявляє усі свої розміри. На *п'ятій стадії* Документ втручається знову, щоб безпосередньо зареєструвати результат, отриманий за допомогою інструментів. Документи й інструменти тоді до такої міри об'єднані, що немає більше двох відмінних предметів, але єдиний – Документ-Інструмент. На *шостій стадії*, на якій усі почуття найбільшою мірою розвиваються, а реєструвальний інструментарій встановлений для кожного з них, коли нові почуття виходять з первинної однорідності й спеціалізуються, тоді як розум удосконалює концепцію, в цих умовах передбачається Гіпер-Інтелект. «Почуття – Сприйняття – Документ» – предмети, поняття спаяні. Візуальні документи і

звукові документи доповнюються іншими документами – тактильними, смаковими, нюховими та іншими. На цій стадії також «нечуттєве», невідчутне стане чутливим і видимим конкретним посередником інструмента-документа. У свою чергу, ірраціональне, все те, що можливо передати і чим нехтували, і що з цього повстає і хвилюється, як це трапляється в наші дні, ірраціональне знайде своє «вираження» доки ще невідомими шляхами. І це буде дійсно стадія Гіпер-Документації.

УНІВЕРСАЛЬНА КНИГА

А. Майбутня книга (завтрашня книга, книга майбутнього) це та, яку ми подумки можемо розглядати як ту, яка змінить нинішню книгу.

Потрібно відрізнити майбутню книгу, природного і спонтанного продукта неконтрольованих і некерованих сил, від майбутньої книги, раціонального продукта цілеспрямованого спостереження, індукції, дедукції, уяви, створення.

Дослідження, що стосується книги, яка народжується, повинне керуватися вивченням існуючої книги, що послідовно розглядає кожную із складових її матеріальних частин, кожную зі структур, кожную з її функцій, кожен її аспект.

Зміни торкнуться всіх цих елементів одночасно, і всі взаємно реагуватимуть на усіх. Тип документа майбутнього повинен включати, таким чином, усі успадковані можливості, приєднані до тих, які він буде, можливо, ще набувати; це буде синтез найбільш ефективних придбаних характеристик, приєднаних до тих остаточних, які мають бути йому призначені.

Б. Бібліологія, яка вже розглядає усі Книги як одну, що безупинно збільшується Книгу, повинна давати цьому явищу повніше здійснення. Те, що нам потрібно, це – «Сума Сум» «Sumnia Summ arum», «Універсальна Книга». Усе уміння полягає в тому, щоб все, що є істотного для використання в усій Документації, яка містить це знання розсіяним, з повторами, неврегульованим, максимально упорядкувати згідно з можливостями аналітичного і синтетичного дослідження.

Давайте припустимо, що всі існуючі досягнення книги, ті, які запропоновані, і ті, які можливі, здійснені одночасно в одних і тих же документах або сукупностях документів, і притому в широкому масштабі. У нас виникне так само одночасно стан інтеграції оптимізму, до якого треба прагнути усіма силами. Це буде, якщо обмежитися короткою назвою, Універсальна Книга (чи, користуючись іншими визначеннями, ідеальна, справжня, синтетична, інтегральна, оптимальна, майбутня, передбачена книга). Її теоретична і практична розробка, що постійно розвивається, переглядається, поновлюється мала б постійно бути центральним пропонованим твором, предметом загальних зусиль.

Передбачається, що згідно з гіпотетичним формулюванням, про неї могли б говорити: «Універсальна книга, нині – А (виражаючи тут усі характеристики); коли в цій книзі будуть здійснені також елементи Х або Y, тоді елемент Z, який ми пропонуємо тут, стане можливим. Приклад : «Коли буде кольорове кіно, можна буде встановлювати кольорові рулони паперу і, отже, отримувати дешеві розфарбовані книги».

Г. Прогрес книги відбувається в чотирьох напрямках: 1) маленькі досягнення, властиві власне розвитку кожної книги; 2) досягнення, які впливають з робіт, пов'язаних з сукупністю книг; 3) досягнення в області замінників книги; 4) досягнення, які впливають з усвідомлення всіх інших досягнень і принципу, згідно з яким еволюція повинна продовжуватися.

Д. Нова форма книги буде заключатися: 1) в безперервному зростанні (картки, листи, документи); 2) в перерозподілі елементів; 3) у співпраці; 4) в аналізі-синтезі (картини – схеми); 5) в розвитку і резюме; 6) в авторизованому контролі, що здійснюється великими асоціаціями; 7) в теорії і в міжнародному застосуванні; 8) в Книзі-Інституті або Інституті-Книзі, присвяченому кожній науці і приєднаному до Центрального Інституту.

Е. Як ми зуміємо стиснути, скоротити, спростити, зробити науку, що відповідає нашому часу? Вона стала настільки великою, що загрожує придушити мозок людини, в той час як він повинен був би панувати над

наукою. Декарт, Лейбніц ще знав і всю науку. Найбільший учений наших днів Пуанкаре знав всю математику, фізику та частину природних наук. І це все. Необхідні рішучі заходи, і серед них слід відзначити такі: 1) більший поділ праці; 2) співробітництво в роботі; 3) створення спеціальних інформаційних центрів, куди всі мали б право звертатися з будь-яких спеціальних питань; 4) систематизація або синтез, які замінювали б мільйони деталей декількома певними законами або загальними пропозиціями; 5) математика, яка завдяки своїм формулам є потужним засобом конденсації; 6) візуалізація шляхом розвитку наочних (а саме схематичних) засобів представлення; 7) розвиток інтелектуальних машин; 8) книга, яка випромінює і виготовлена для читання всіма, або шляхом індивідуального читання і прослуховування бажаної книги, або радіо-фонічними запитом на індивідуальні відомості; 9) телебачення: книга, документ, що на вимогу забезпечать читання на екрані телевізора, або для всіх, або для кожного. Можна собі уявити в очікуванні телебачення, книги, записані на фонографічній пластині і є в постійному продажу: кожна книга мала б свою довжину хвилі і надавалася б для прослуховування.

Ж. Загальне інтелектуальне досягнення буде залежати також від таких умов, які всі належать до Документації:

- 1) проста, потужна, більш загальна мова;
- 2) більше логічна, більш універсальна класифікація і більш однакова нотація;
- 3) більше уніфіковане письмо, яке швидко читається;
- 4) більш загальна ілюстрація і наочне зображення;
- 5) більш повна механізація: можливість говорити перед апаратом, який вів би швидко письмову транскрипцію мови і навпаки, можливість представляти текст, написаний в машині, яка це прочитає зрозумілим голосом;
- 6) виклад одночасно більш аналітичний і більш синтетичний;
- 7) порівнювана й краще структурована наука.

КЛАСИФІКАЦІЯ, АБО КЛЮЧ ДО СУМНІВУ В ДУМЦІ І ДОКУМЕНТІ

А. Людство знаходиться на повороті своєї історії. Безліч придбаних даних прекрасно. Потрібні нові інструменти щоб їх спростити і стиснути, або коли-небудь ми не зуміємо їх зрозуміти і подолати труднощі, які пригнічують розуміння і перешкоджають здійсненню досягнень, які воно передбачає і до яких ми прагнемо.

Б. Початкові *Знання, Діяльність, Чутливість* були дуже прості і тісно пов'язані між собою. Створена тоді *Мова* була засобом вираження і одного й іншого. Вони відкрили людині нові горизонти і дозволили впоратися з першими труднощами. Мова, дійсно, дала їй засіб вдосконалювати внутрішню Думку і пам'ять. Вона дала в її розпорядження інструмент, котрий дозволив їй, так би мовити, наближати до себе всі речі, згадувати їх, аналізувати, поєднувати. Було винайдено письмо, інший засіб вираження, спочатку ідеографічне, потім алфавітне. *Логіка* формувалася паралельно з *Граматикою* і письмовою *Літературою*. Траплялося, що слова утворювалися окремо, але вони впливали одне на одне і склали систему мови. Після тривалого часу один тільки розгляд мови привів людину до створення своєї Науки і своєї *Філософії*.

Настав день, коли був затверджений *Метод* як регулярний засіб розглядати речі самі по собі, виявляти в них нове, відсувати мову на другий план. *Систематизація* знань завдяки цьому була збільшена. *Наукова Термінологія* зробила свої перші кроки, і алфавітне письмо виявилось недостатнім, так що довелося дати місце *Позначенню* і *Наочному Зображенню*, а також *Систематиці*. З'явилося *Вимірювання*, тобто порівняння, точне й виражене в числі, і завдяки йому науки потроху узгоджували власні дії з методами *Математики*, вимірювання, що проклало дорогу до розрахунку й прийняло дедуктивну форму. Тим часом затвердила себе *Техніка*, термін, який в широкому сенсі означає додаток наук до проблем життя.

Власне *Діяльність* повністю змінилася. Вона стала розсудливою, об'єднавши все більше і більше широкі сукупності шляхом *Організації*, *Стандартизації*, а серійним виробництвом вона збільшила свою *Ефективність*.

В. Такий у загальних рисах ескіз революції, що здійснилася, справжній детермінізм фактів, пов'язаних і породжених один з одним.

Нинішній момент характеризується синхронним існуванням всіх послідовно придбаних елементів. Він відзначений також необхідністю панування над ними деякої ідеї або формулювання вищого порядку. Якщо ця ідея не втрутиться, є великий ризик побачити ці елементи розсіяними, що протистоять і суперечать. Якщо залишити все як є, ми не зуміємо здійснити наші очікування великих досягнень. Іншими словами, наша епоха жадає *Синтезу*. Вона переконана у фундаментальній єдності речей і взаємозалежності всього того, що їх складає. Вона знає, що, якими б не були структура і сутність реальності, вона може оволодіти нею і осмислити її, тільки власним розумом, вищий закон якого – єдність.

Пріоритетним в її вченні, таким чином, є *Універсалізм*, тобто система, яка охопила б будь-яку річ. Універсалізм для *Думки* (синтез, або загальна філософія науки), для *Діяльності* (загальна економіка, або організація), для *Емоцій* (координація чутливості і союз *МИСТЕЦТВ*), для виразу (загальна система для передачі думок, дій і емоцій зрозумілими термінами; щоб максимально гнучко представляти всі їх сторони і сукупності).

Г. В таке середовище поміщена Класифікація. Добре зроблена Наука – це Система, а система – це класифікація. Велика, нормальна, регулярна Діяльність – це здійснений порядок, а порядок – це класифікація. Повноцінна чутливість – це Гармонія вражень і почуттів, а гармонія – це класифікація.

Так в класифікації як в інтелектуальному інструменті вищого синтезу повинні зустрітися і системи думки, і порядок дій, і гармонія чутливості. Але щоб існувати в області співіснуючих реальностей, класифікація має бути виражена. Її вираз сам міг би бути тільки синтетичним і, отже, він повинен у

свою чергу, освоювати досягнення, на які не можуть більше претендувати наші бідні мови і наша стара писемність. Вона повинна з'єднати одночасно найкраще з того, що принесли наукова Термінологія, Нотація, схематичне Наочне зображення, Вимірювання та Стандартизація, Математика (алгоритм, формула, рахунок).

Д. Форма мови здійснює переважний вплив на форму розуму. Мова несвідомо керує нашим мисленням, оскільки він суттєвий елемент думки. Створити синтетичну Класифікацію з лаконічним позначенням ідей – це значить зробити розумною справжню універсальну писемну мову, здатну потужно діяти у формі самої Думки.

Е. Чи можливо досягти такого передбачуваного ідеалу? Вже наближення до нього створює явну перевагу. Цей ідеал дозволяє уточнити побажання, перші умови.

СТРУКТУРА ЗНАНЬ

Тим часом, коли Документація подолає новий етап, вона стане дійсно активною; вона розгляне саму структуру різних систем наших знань, які називають Науками. Як мало цим займаються в даний момент, і яких великих результатів можна чекати від простого випадку, коли дані виявляються поруч, від угруповання предметів у емпіричному порядку програм системи освіти, які визначають, у свою чергу, публікацію курсу і фіксують традиційну і класичну форму, в яку потім віділлються всі емпіричні дані.

Якщо вивчення публікацій змушує уявити справжню металургію бібліографії, якщо вона буде прагнути до того, щоб витягувати цінний метал з непридатної породи, то ще більш важлива паралельна проблема – день у день встановлювати рамки синтезу фактів і ідей. Вона стосується самих глибинних елементів думки. Порівняння між усіма науками, між усіма їхніми методами, усіма їхніми результатами передбачає великі спрощення, подібні до тих, які Мах вносив в опис процесу Мислення в пошуках економії завдяки законам, які він хотів зробити все більш зрозумілими, завдяки поясненням, які він наповнював все більш значущими фактами. Це саме та робота, яку можна було

б назвати «мета-бібліографією», оскільки вона наближається до трансцендентальних областей.

КНИГА – ЗАСІБ УНІВЕРСАЛЬНОСТІ, ПОВСЮДНОСТІ, ВІЧНОСТІ

Кіно, запис звуку, радіо, телебачення – ці інструменти, прийняті за помічників книги, стали фактично новою книгою, найбільш потужним засобом поширення людської думки.

Радіо не тільки зможуть слухати скрізь, але по ньому можна і говорити звідусіль. По телебаченню зможуть бачити не тільки те, що відбувається всюди, але кожен зможе показувати те, що він захоче з того місця, де він буде-перебувати. Мовлення, музику, театр, музей, спектакль, демонстрацію, кожен у своєму кріслі їх почує, побачить, буде на них присутній, навіть зможе їм аплодувати, їх вітати, співати з ними хором, брати участь в їх криках, викрикуючи разом з усіма. Бути всюди, все бачити, все чути і все знати, чи не є

це досконалістю і повнотою, які людина як найвищу честь і вище благо приписала самому своєму Богу.

Завдяки цим інструментам повсюдності, універсальності і вічності людина наблизиться, таким чином, до положення божества, до положення божественних обранців, тобто тих, які споглядають випромінювання Загальної Реальності.

Все це, нітрохи не менше, а, можливо, і більше, знаходиться у владі Книги!

2. БЕЗДРАБКО В. В. ІСТОРІОГРАФІЧНІ ЕСКІЗИ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА, АБО ПЕРСОНАЛЬНИЙ ТЕКСТ ПРО ПЕРСОНАЛЬНІ ТЕКСТИ: МОНОГРАФІЯ. КИЇВ : ЧЕТВЕРТА ХВИЛЯ, 2009. 208 с. (С. 33–56).

«ВІН БУВ ВСЕСВІТОМ, І НЕ БІЛЬШЕ...»*, АБО ПОЛЬ ОТЛЕ ТА ДОКУМЕНТАЦІЯ

Поль Марі Жислен Отле (фр. Paul Marie Ghislain Otlet; 1868, м. Брюссель (Бельгія) – 1944, там само) – бельгійський юрист, соціолог, бібліограф, засновник документаційної науки.

1880-1886 рр. навчався в коледжі Сен-Мішель (Брюссель). 1886-1890 рр. – студіював у Католицькому університеті Лувена та Брюссельському вільному університеті, здобув юридичну освіту. Із 1890 р. – доктор права.

Захопившись позитивістськими ідеями, спробував реалізувати їх у межах бібліографії з метою створення універсальної системи знань. У праці «*Un peu de Bibliographie*» («Трохи бібліографії», 1891-1892) вперше озвучив ідею укладання всесвітньої бібліографії суспільних наук, підтриману I Міжнародною бібліографічною конференцією (1895). Один із фундаторів Міжнародного бібліографічного інституту (1895; згодом – Міжнародна федерація з інформації і документації, Брюссель), головне призначення якого полягало в розробленні бібліографічної класифікації документів на основі праць М. Дьюї.

Упродовж 1920–1930-х рр. при підтримці бельгійського уряду займався створенням паперової бази даних, упорядкувавши понад 12 млн окремих записів. Досвід роботи над проектом створення «механічного колективного мозку», універсалізації й уніфікації всієї системи знань висвітлено у праці «*Monde: Essai duniversalisme*» («Світ: досвід універсалізму», 1935). Основні ідеї документаційної науки викладено в «*Traité de documentation*» («Трактат про документацію», 1934).

Особливий дискурс у науках документально-комунікаційного циклу

утворився завдяки діяльності Поля Отле¹. Апелюючи до наукової спадщини відомого вченого, багато дослідників охоче заносять його до групи основоположників документаційної науки (документації), бібліології, документології, документознавства, інформатики та інших дисциплін. Безперечно, сучасні термінологічні дискусії щодо змісту названих понять ускладнюють однозначність твердження і розрізнення їх тлумачень, утім, якщо існують подібні припущення, значить, варто шукати безпосередні й опосередковані чинники таких висновків. Та найпоширенішою є думка про заснування бельгійським ученим науки під назвою «документація».

Еволюцію документації як прикладної наукової дисципліни і сфери практичної діяльності дослідники виводять із бібліографії. Перші бібліографічні посібники (XVI ст.), тематичні реферативні часописи (XVIII ст.), практична бібліографія, спрямовані на оперативне забезпечення суспільства інформацією, сформували історичні передумови для розвитку документаційної науки, більше націленої на інформаційну комунікацію і документ як засіб її реалізації.

У вітчизняній науці погляди засновника документації вперше були проаналізовані Г.М. Швецовою-Водкою², а пізніше знайшли репрезентацію у працях С. Г. Кулешова³. Головна думка вчених базувалася на визнанні особливого значення праць П. Отле для розвитку науки про документ. Кількасторінкове представлення результатів його творчості в першому вітчизняному підручнику з документознавства⁴ привело до формування стійкого стереотипу про причетність вченого до заснування даної дисципліни. Проте найавторитетніший, на думку Р.С. Гіляревського, дослідник цієї персоналії – У. Бойд Рейворд, визнаючи непересічні організаційні здібності вченого, називає його основоположником документаційної науки, або

¹ П. Отле сприймаємо фундатором документаційної науки. Утім, урахувуючи поширену думку про бельгійського вченого як родоначальника документознавства (Н.М. Кушнарєнко, М.С. Слободяник, Ю.М. Столяров та ін.), подаємо нарис про його творчість.

² *Швецова-Водка Г.Н.* Определение документа в документационно-информационной науке / БАН СССР. - Л., 1991. - 44 с. - (Препринт / БАН СССР; № 12).

³ Див., наприклад: Кулешов С.Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи. - К.: ДАККІМ, 2000. - С.32-33.

⁴ *Кушнарєнко Н.Н.* Документоведение: учебник. - К.: Знання, 2000. - С.26-29.

документації, яку, згідно зі змістовим наповненням, ототожнює з інформатикою⁵.

Порівняння обсягів документації в попередньому за часом для П. Отле вісімнадцятому, а також у дев'ятнадцятому століттях навіть на рівні побутових припущень, звісно, буде не на користь першого. Кількісне зростання «одиниць-учасниць» документальної комунікації різних масштабу і підпорядкування загострило питання ефективного забезпечення і належної репрезентації їх у середовищі функціонування. Зосередженість П. Отле на впорядкуванні інформаційних комунікацій у глобальному масштабі породила безліч цікавих організаційних заходів, серед яких – Міжнародний бібліографічний інститут (1895-1931), трансформований у Міжнародний інститут документації (1931—1938), а згодом – Міжнародну раду (пізніше – федерацію) з інформації і документації (1938-1995); проект Універсального бібліографічного репертуару (іменний (авторський), систематичний); Міжнародне бюро соціологічної бібліографії (1893), а науково-методичне розгортання ідей М. Дьюї втілювалося у міжнародній системі класифікації творів друку й документальних матеріалів для організації вузькоспеціалізованих і багатогалузевих довідково-інформаційних фондів – Універсальній десятковій класифікації (УДК)⁶. Були й інші цікаві, оригінальні проекти, які випередили свій час. Їх поява й послідовне пропагування, на думку окремих дослідників, стали підставою для аргументованого твердження про передбачення П. Отле, пов'язані з мультимедійними технологіями, глобальними пошуковими службами, інформаційною супермагістраллю – Інтернетом, віртуальною реальністю. Як справедливо зауважив У. Бойд Рейворд, організаційні зусилля у контексті створення транснаціональних інформаційних систем вимагали теоретичного осмислення, що й знаходило паралельне відбиття у працях дослідника⁷.

⁵ *Отле П.* Библиотека, библиография, документация: Избранные труды пионера информатики / Рос. гос. б-ка; пер. с англ. и фр. *Р.С. Гиляревского* [и др.]; предисл., сост., коммент. *Р.С. Гиляревского*. – М.: ФАИР-ПРЕСС: Пашков дом, 2004. – С. 8-9.

⁶ Універсальна десяткова класифікація (УДК): у 2 кн. Кн. 1: Таблиці / UDC Consortium; пер. з англ.; голов. ред. *М.І. Сенченко*. – К.: Кн. палата України, 2000. – 932 с.

⁷ *Рейворд Бойд У.* Поль Отле - пионер информатики // *Отле П.* Библиотека, библиография, документация: Избранные труды пионера информатики / Рос. гос. б-ка; пер. с англ. и фр. *Р.С. Гиляревского* [и др.]; предисл., сост., коммент. *Р.С. Гиляревского*. – М.: ФАИР-ПРЕСС: Пашков дом, 2004. – С. 17.

Праці П. Отле відзначаються наслідуванням основних ідей позитивізму. Прагнення універсалізувати, уніфікувати, математично прорахувати й вивірити процеси документування, документообігу, документозберігання свідчать про прийняття й освоєння методології О. Конта (1789-1857) і Г. Спенсера (1820-1903), базованій на переконаннях щодо можливості вибудувати *єдину* позитивну, ідеальну *науку* (соціальну фізику, або соціологію) — «сукупність універсальних та очевидних, безсумнівних і необхідних положень, систематично організованих, виведених залежно від предмета безпосередньо чи опосередковано, і таку, що дає внутрішню основу його властивостям, а також законам дії»⁸, науково-методичний арсенал якої складатимуть здобутки природничо-технічних наукових знань.

Кількісне зростання у XIX ст. обсягів документації супроводжувалося її видовим урізноманітненням. Так, у 1837 р. починається історія фото-, а у 1895 р. — кінодокумента. Новітні способи фіксації інформації, раціональні обґрунтування їх перспективності порушили питання про місце і роль із-поміж інших подібних за призначенням об'єктів. Книга, часопис, «адміністративна документація», фотографія, кінострічка, брошура, рукопис, карта, естамп, гравюра, мікрофільм та інші види носіїв інформації були поставлені П. Отле в один документальний ряд. Відстоювана ним доцільність комплексних знань спонукала до розгляду можливостей *єдиної науки про документ* — документології⁹. Серед усього наукового доробку П. Отле особливо поцінуємо «книгу про книгу» — «*Traité de documentation*»TM («Трактат про документацію», 1934), що стала своєрідним підсумком роздумів ученого стосовно змісту науки про документ. За визначенням автора, твір присвячено «загальному викладу понять, що належать книзі чи документові»¹⁰. Прочитання фундаментальної праці науковця дозволяє зробити такі опосередковані тлумачення розуміння *документології*: наука, методологія, методи, які розглядають «будь-який документ із найзагальніших і одночасно

⁸ *Отле П.* Трактат о документации // *Отле П.* Библиотека, библиография, документация: Избранные труды пионера информатики / Рос. гос. б-ка; пер. с англ. и фр. *Р.С. Гиляревского* [и др.]; предисл., сост., коммент. *Р.С. Гиляревского*. - М.: ФАИР-ПРЕСС: Пашков дом, 2004. - С. 238.

⁹ Там же. - С. 196-197.

¹⁰ *Отле П.* Трактат о документации. Книга о книге. Теория и практика. - С. 187.

найрізноманітніших позицій»; «узагальнювальна наука, що охоплює систематизовану сукупність фактів і явищ, які належать виробництву, зберіганню, обігу і користуванню текстовими і будь-якими іншими документами»; у майбутньому – самостійна наука, покликана «вивести з полону емпіризму методи і засоби документарно-комунікаційної діяльності»; теоретична, порівняльна наука, що застосовує «доволі абстрактні методи дослідження, об'єктом якої є всі без винятку текстові і будь-які нетекстові документи»¹¹. Термінологічні авторські пошуки для означення нової галузі знань про документ виявилися у синонімічності пропозицій назвати дисципліну майбутнього, крім «документології», ще «книгоархівомузеєзнавством», «бібліологією» й, зрештою, «документаційною наукою», або «документацією»¹². Безперечно, нове дискурсивне утворення (за М. Фуко) викликало розповсюдження ідей П. Отле і їх укорінення. Учений постійно прагне застосовувати ключові поняття соціології, психології, філософії та інших загальних гуманітарних наук до документальних процесів у сферах масової комунікації, управління, економіки. Продуктом активних і тривалих дебатів дослідника з колегами стала спроба теоретично довести реальність і доцільність запропонованих ним наукових проєктів. У цьому ж таки дослідженні документація розглядається як частина бібліологічних наук, яка лише може бути створена у системі знань як наука і технологія¹³. Цеглинами системи знань мали стати бібліографія, книгознавство, бібліотечна технологія й економіка бібліотечної справи. Надалі цей перелік буде уточнюватися та незмінним залишатиметься прагнення представити документацію як наслідок розвитку знань, пов'язаних із книгою. їм належало стати фундаментом і каркасом розвитку документації, адаптуючись до потреб узагальнення знань про документ і підтримуючи надбання попередніх століть на теренах згаданих галузей знань і сфер суспільної діяльності. Суттєві ремарки П. Отле щодо належності документації до складу бібліологічних наук не

¹¹ Там же. - С. 196-197.

¹² Примітно, що послідовник документаційної науки Я. Мушковський відмовився від рівнозначного вживання документаційної науки та документології, вважаючи останню основою для першої.

¹³ **Отле П.** Трактат о документации. Книга о книге. Теория и практика. - С. 202.

дозволяють беззастережно ставити знак рівності між документацією (документаційною наукою) і бібліологією чи документологією. Слідуючи задуму окреслити межі бібліології, П. Отле апелює до термінологічних роз'яснень лексем *biblion*, *documentum*, *grapho*, *liber*. Розвинута модернізмом загальна критика традиційного тлумачення будь-якого терміна була ним підтримана, знайшовши втілення у промовистих термінологічних роздумах. Попри не завжди етимологічно витримані пояснення змісту кожного з них, привертає увагу сама постановка питання про необхідність «творення термінології від кореня *document*, більш загального, ніж *liber* чи *biblion*»¹⁴. На відміну від поширеної у сучасній науці думки про ототожнення П. Отле книги і документа, сам дослідник чітко розумів відмінність між ними, прямо вказуючи на ширше значення другого з них, адже, до того, що «не охопило слово «книга» належать: а) власне документи: гравюри, одиниці зберігання архівів, адміністративні документи, диски, фотографії, фільми, діапозитиви; б) зібрання, які складаються з документів: картотеки, бібліотеки періодики, дискотеки, фільмотеки; в) спеціальне обладнання: карти, шафи, шухляди, кластери, документи, картотеки, каталоги». Не коментуючи кожну позицію і правомірність входження їх до даного переліку, відмітимо принципово важливе вказування на різницю між документом і книгою.

Слід зазначити, що П. Отле вкладав широкий зміст у поняття «книга», котре стало збірною назвою для власне книг, часописів, газет, відбитків, репродукцій, графічних творів, креслень, гравюр, карт, схем, діаграм, фотографій. Утім, усвідомлюючи усталеність поняття у традиційному сприйнятті, дослідник наполягав на активнішому розробленні тієї бібліологічної термінології, яка б починалася з «кореня *Document*) (виокремлено П. Отле – В.Б.)¹⁵. Звідси походить низка однокоренових слів, багато з яких чи не вперше були розглянуті бельгійським науковцем. *Документ* як предмет, що означає знак, носій; *документація* як дія документування і сукупність документів, а пізніше – наука про документ; *документаліст* -

¹⁴ Там же. - С. 205.

¹⁵ *Отле П.* Трактат о документации. Книга о книге. Теория и практика. - С. 205.

фахівець із документації; *документувати* – процедура створення документа і користування ним; *документальний* – той, що належить документації; *документарні* — інститут документації, *документотехніка* – техніка документації тощо були запропоновані вченій спільноті для обговорення з метою дійти згоди щодо найважливіших традиційних лексем наукової мови і її неологізмів¹⁶. Багато з цих термінів виявилися нездатними вписатися у чинну практику, парадигму знань, або несвоєчасними для того, щоб бути ними прийнятими й освоєними.

Продовжуючи обстоювати узагальнені тлумачення понять «книга» і «документ», учений кинув доволі сміливий виклик галузям знань про документ, прагматично запропонувавши об'єднати всі «локальні науки в одну загальну науку» – бібліологію або документологію¹⁷. Усвідомлення безперспективності механічного сполучення галузей знань змусило П. Отле шукати шляхи їх інтеграції. *Загальні* об'єкт вивчення, термінологія, фундаментальні поняття і закони, узагальнені й систематизовані знання, спільні методи ведення досліджень, зв'язки між суміжними чи спорідненими науковими дисциплінами мали, на думку вченого, уможливити утворення бібліології. Заява про те, що ядром творення документології повинні стати риторика, бібліотекознавство, бібліографія, книгодрукування, чітко визначає не тільки першу чергу інтересів ученого, але й розуміння ним природи загальної науки про документ.

З усвідомлення того факту, що бібліологія має вирости з інших галузей знань, з яких одні домінують, а інші є об'єктами домінування постали розлогі коментарі про її міждисциплінарні зв'язки. Науками, що також домінантно визначають зміст бібліології, проголошувалися *лінгвістика, технологія, логіка, психологія і соціологія*¹⁸. Ідея взаємодії бібліології з іншими науками в П. Отле аналізується через декларування необхідності для її розвитку симбіотичних утворень, наприклад, бібліологічна лінгвістика чи бібліологічна філологія, бібліологічна соціологія, бібліологічна логіка, бібліологічна психологія чи психологія і діяльність розуму, бібліологічна педагогіка тощо. Представлення

¹⁶ Там же.

¹⁷ Там же. - С. 196-197.

¹⁸ *Отле П.* Трактат о документации. Книга о книге. Теория и практика. - С. 231.

змісту кожної з них багате на цікаві спостереження й ідеї, які сприяли утвердженню специфічних галузей знань, створенню бінарних позицій, що уможлиблюють відкриття нових обріїв вивчення книги (у значенні документа). Як наслідок, П. Отле вдалося порушити надзвичайно актуальні семіотичного, психологічного, соціологічного й філософського характеру питання, пов'язані з вивченням документа.

По-сучасному, у дусі модерних *документної лінгвістики* чи *лінгвістичних основ документознавства*, звучить презентація корисності бібліологічної лінгвістики. На думку П. Отле, її призначення полягає в тому, щоб продемонструвати «проростання мови у знак», а заразом показати, як «сама думка (відчуття, почуття, ідея) продовжила зовнішній шлях до цієї мови, як мова знайшла у книзі засіб закріпитись і розвинути до складних літературних форм, як вона продовжує безупинно розвиватись у все більшій кількості книг»¹⁹. Дослідник упевнений, що фонетичні, морфологічні, психологічні системи мови мають бути доповнені системою бібліологічною. Задля вагомих результатів мову документа належить вивчати на рівні етимології й генеалогії її одиниць, фонетики, морфології, синтаксису, психології, бібліології. Відчутний акцент при цьому робився на ретроспективному вивченні тексту, що дозволить розкрити історію мови, еволюцію її збагачення й відшліфовування мовних одиниць, специфічні регіональні лексичні особливості тощо. Переведення мовознавчих аспектів вивчення документа у площину загальної (філософської, лінгвістичної) культури його автора пристосовує бібліологічну лінгвістику до тогочасного наукового контексту, який передбачав, окрім іншого, глибоку соціологізацію науки. Тому автор (тексту документа) як соціальна істота стає в першій половині XX ст. популярною темою книгознавства, бібліотекознавства, джерелознавства, палеографії та інших галузей знань. Документ як утворення суспільства, а суспільство – як середовище його функціонування мали бути, на глибоке переконання П. Отле, магістральними напрямками розвитку бібліологічної соціології.

¹⁹ Там же. - С. 232.

Чільне місце при розгляді міждисциплінарних питань займає взаємодія бібліології з логікою, що утворюють *бібліологічну науку, або бібліологічну логіку*. Через невизначеність статусу бібліології у системі науки автор пропонує провести глибокий наукознавчий аналіз поняття «наука», закономірностей її розвитку, систематизації й класифікації знань, методики й методології, видів наукових дисциплін, що дозволить визначити місце документології з-поміж собі подібних. Окрім зовнішнього контексту побутування бібліології, П. Отле наголошував на необхідності й важливості аналізу внутрішніх детермінантів еволюції науки, тобто логіки її самої.

Визначальними факторами для розвитку бібліології дослідник називає: а) інтеграційні зв'язки між різними галузями знань; б) поглиблення предметної сфери досліджень; в) математизацію науки; г) послаблення відмінностей між теоретико-фундаментальними і прикладними науками та ін.²¹ Це багато у чому пояснює концепційний підхід ученого до перспективних напрямів розвитку бібліології і похідних від неї галузей знань, утворених шляхом синтезу з іншими науками.

Серед таких згадується бібліопсихологія, або бібліологічна психологія, головне призначення якої, на думку П. Отле, мало би полягати у вивченні ментальних стосунків автора-з-читачем, опосередкованих книгою²². Дослідження книги через призму «ідей, почуттів і бажань її виробника» наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. стали особливо популярними. Заснований П. Отле Міжнародний бібліографічний інститут спільно зі Школою наук виховання (Женева, 1899) у 1916 р. започаткували Секцію бібліологічної психології, трансформовану пізніше в Міжнародний інститут бібліологічної психології. Бібліопсихологічна тематика стає важливим напрямом студій на комплексному монографічному і локальному рівнях, що яскраво ілюструють фахова періодика і наукові видання. Об'єднавши засновкові положення філософії В. Гумбольдта й О.О.Потебні про «слово-збудник», роздуми Р. Семона стосовно розуміння книги як функції мислення читача, І. Тена — чинника типу мислення споживача інформації, а Е. Геннекіна — імпресійного

досвіду автора твору, науковець демонструє вектор розгортання бібліологічної психології²³. Це виявилось у глибоких роздумах на теми: «які психічні явища мають відношення до створення, обігу, користування і впливу книги?», «що є читання, зчитування, прочитання?», «як автор і реальна дійсність оприсутнюються у книзі?». Час довів, що зауваження П. Отле щодо бібліологічної психології виявилися досить впливовими дослідженнями книги і документа, які відбилися, передусім, у франкомовних студіях. Значення П. Отле для бібліопсихології полягає у важливості, котру він надає психологічному фактору творення й споживання інформації. Дослідник зосереджує увагу на зв'язках між книгою, суспільною еволюцією і читачем, відкриваючи нові можливості для їх аналізу в рамках соціології, психології.

Окреме поцінування у *«Трактаті про документацію»* знайшли «відносини книги з матеріальними засобами, способи її відтворення і примноження» (бібліологічна технологія), а також місце і роль книги у навчальному процесі (бібліологічна педагогіка). Якщо перша з пропонованих галузей знань торкалася питань творення книги, то друга – її функціонування як соціального явища. Відмовляючись розглядати всі можливі ракурси бібліологічних педагогіки й технології, учений твердить про їх перспективність і необхідність не тільки для науки про документ, але й продукуваних нею знань.

Таким чином, проголошувана дослідником бібліологія виглядала результатом взаємодії суміжних, споріднених і загальних філософських наук. Комплексний підхід у визначенні форми і змісту декларованої наукової дисципліни довів також широту розуміння її фундаментальних понять – документа і книги.

Спеціальний розділ монографії присвячено розгляду ознак, властивостей, функцій, загальної характеристики (форми і змісту) носіїв інформації. Підсумкове уявлення П. Отле про документ сфокусоване на позбавленні його значеннєвих меж. Це – еволюційний результат не тільки розвитку науки, але й суспільства. Документом проголошувалася вся об'єктивна реальність на тій

підставі, що будь-який об'єкт зберігає і переносить інформацію у просторі і часі, тобто виконує його головну функцію. Утім варто зробити запобіжні коментарі щодо термінів «функція» і «призначення». При визначенні їх семантики дослідники відзначають актуальні й потенційні сторони можливостей послугування об'єкта. П. Отле ігнорує відмінність між функційністю і призначенням, тим самим продовжуючи стверджувати незмінність постулатів документаційної науки, що вибудовувалися на найзагальнішому тлумаченні центрального об'єкта вивчення.

Тяжіння вченого до природничо-технічних наук виявилось в оригінальному, дещо штучно сконструйованому розпаді книги на структурні одиниці. Складні формули-роз'яснення того, чим є книга, виглядають доволі цікавими. Книга прирівнюється до сукупності *матеріальних* (носій, поверхня, матеріальна форма (малюнок) і формат), *графічних* (текст (у т. ч. і фонетичний запис, умовні позначення, наприклад, картографічні знаки), *ілюстраційних* (зображення, схеми)), *лінгвістичних* (мова книги), *інтелектуальних* (дидактика, риторика, літературні жанри, бібліологічні форми) елементів²⁴. Дальше дослідження книги П. Отле розгортає, на нашу думку, не стільки у руслі ототожнення книги і документа, а книги – як виду документа. Цьому підпорядковані всебічно представлені автором міркування щодо матеріальної основи, конструкції книги, її історії. Зустрічаємо випадки вживання через кому термінів «книга» і «документ». Проте детальний аналіз цієї ситуації засвідчує «капітуляцію» автора на користь першого з них. Відтак саме книга, за бажанням чи мимоволі, є об'єктом найбільшої уваги дослідника. Продемонстровані науковцем підходи розкриття змісту поняття «книга-документ» залишаються популярними і донині не завдяки фетишизації його методики студіювання, а через раціонально виважений підхід представлення досліджуваного об'єкта.

Ще одним помітним дискурсом монографії П. Отле стала методика раціональної організації виробництва книги і документа, яку вчений називає «бібліотехнією», «бібліоекономікою»²⁵. У цьому світлі автор порушує питання

принципів, методів організації документів, провадить аналіз технічних характеристик місць зберігання, зокрема їх облаштування, професійної підготовки спеціалістів, задіяних у різних сферах, пов'язаних із життєвим циклом документа, обґрунтовує економічні засади підтримки архівної, бібліотечної, музейної справи. При цьому проблемою найвищого порядку проголошується уніфікація й стандартизація документування, розповсюдження й функціонування документів, які є найважливішими й відповідають суспільній практиці²⁶. В основу зведення до єдиної форми цих процесів пропонувалося покласти принципи єдності, універсальності, раціоналізації, нормалізації, стандартизації, тривалості й неперервності, відкритості (гласності)²⁷. Ці методологічні засади, на думку П. Отле, цілком здатні стати основою реалізації завдань бібліотехнії й бібліоекономіки.

Міркування науковця про те, що «архіви, музеї, документаційні бюро світу становлять ідеальні гілки єдиної великої Універсальної Організації» доповнюються заувагами про неабияку важливість в умовах глобалізації зберегти *я індивіда й автентичність* суспільства, що вигідно відрізняє його роздуми від багатьох сучасних глобалізаційних ідей. Керування принципом «переваги людини у вищих формах соціальності» доводить загалом раціональну поміркованість дослідника, незважаючи на неприховане прагнення до «кооперації» і «всесвітньої співпраці» у сфері документаційної науки. Виваженість виявляється і при обговоренні питання масштабності універсалізації та всесвітності документації, і репрезентується фразою: «Важливо не руйнувати того, у чому проводять заміну, реформувати лише у загальних межах, тактовно і тонко уміти розрізняти те, що потрібно залишити самому життю, і те, що, навпаки, варто вмістити в логічні і природні рамки»²⁸. Іншими словами, уніфікація процесів документування й функціонування документів у глобальному масштабі, за П. Отле, покликана зберегти унікальне у загальному, підтримати його розвиток та успішне побутування з наступною трансформацією у рамках т. зв. «гіпердокументації».

Якщо розгляд діяльності П. Отле у контексті теорії і практики бібліотечної справи є органічним навіть при позірному ознайомленні з його працями, то у руслі архівістики, музейної справи чи управління виявляється несподіваним. Між тим, цей теоретик та організатор науки активно займався вивченням управлінської діяльності установи, з'ясовуючи при цьому її місце і роль для документальної комунікації. Досліднику належать оригінальні роздуми щодо організації роботи «адміністративного апарату», бібліотеки, архіву, музею тощо. «Документарним (або документальним) організмом» П. Отле називає *всі* документи, якими оперує установа при виконанні управлінських функцій. Концентри, що складають цей процес на рівні установи, дослідник убачає у *книзі, інформації, документації*. Якщо *книгу* автор трактує як зафіксований на папері результат дослідження з метою дальшого вивчення, поширення і зберігання, *інформацію* - як факти, ідеї, теорії, які слугують опорними пунктами для науки і практичної діяльності, то *документацію* – як засоби і способи передачі, поширення даних, тобто «всі документи і матеріали». Відповідно, зміст облаштування праці установи чи її структурного підрозділу полягав у належному забезпеченні всіх процесів, пов'язаних із життєвим циклом документів²⁹.

Особливий акцент зроблено на якісному й усебічному забезпеченні роботи з «документами і матеріалами», що перебувають в установі на зберіганні. Запорукою цього П. Отле вважав їх класифікацію. Відтак критерії останньої (за формою і змістом), підґрунтя утворення систематизованих зібрань документів, технології аналітико-синтетичної переробки документної інформації, націлені на адекватне відбиття особливостей документа на кожному етапі його існування – «виникнення, об'єднання з подібними документами, їх накопичення, застосування у роботі, завершуючи розпадом його (тобто смертю документа)»³⁰ - основні питання вчення П. Отле про документ.

Найважливішим інструментом пізнання документації на рівні установи дослідник вважав її класифікацію. *Напрямок руху документів* став основним критерієм диференціації. Завдяки цьому з документального загалу було

виокремлено *вхідні* і *вихідні* документи. Останні також представляли собою диференційовані утворення. Так, вихідна управлінська документація передбачала наявність певних підвидів: 1) документи, що віддзеркалюють офіційні відносини між установами; 2) документи внутрішнього обігу; 3) документи контрольного характеру, призначені для управлінських установ вищого порядку; 4) документи для об'єктивного вивчення, що стосуються осіб, установ і практичних заходів, побутування яких зумовлене потребами управлінської сфери³¹. Продовженням організування документообігу і важливою супровідною частиною, як і для бібліотечних установ, мав слугувати довідковий апарат, зокрема *загальний адміністративний каталог*. Відтак передбачалися збирання і фіксація всіх необхідних, тематично укладених даних про діяльність установи, вилучених із документів. Структурно каталог мав об'єднувати: а) інформацію про діяльність установи; б) урядові розпорядження, інструкції³². Безперечно, можна піддати критиці запропоновану класифікацію управлінської документації, зауважуючи на недосконалості її термінології, форми, вибудованій при порушенні принципів системності і комплексності, так само, як і форму загального адміністративного каталогу. Утім треба позитивно поцінувати сам факт конструктивних пропозицій упорядкування документальної комунікації у сфері управління, а також диференціацію документації на рівні установи. Прагнення синхронно уніфікувати документування й документообіг в архівній, бібліотечній, музейній, управлінській практиці, уподібнити їх на рівні форми і змісту ще раз доводять наполегливість П. Отле у бажанні універсалізувати документально-комунікаційні технології у глобальному масштабі, упорядкувати національні інформаційні ресурси, подолати їх локальність.

Таким чином, авторське представлення теорії на виклик практики різних галузей (архівної, бібліотечної, музейної, управлінської і т. д.) містило «нове бачення й обговорення аспектів світу знань, книг і бібліотек, а також тієї соціальної інфраструктури, частиною якої вони були», і стало «новим дискурсивним утворенням, для якого зручно використати термін

«документація»³³. Коментуючи згаданий П. Отле термін, дослідники відзначають, що він знаходив ширше трактування, ніж те, що історично визначалося сферою його народження і первинного побутування – спеціальне бібліотекознавство і середовище циркуляції наукової і технічної інформації³⁴.

До праці П. Отле *«Трактат про документацію»* сучасні документознавці звертаються доволі часто³⁵. Особливо ті з них, хто обстоює першість дослідника в історії документознавства³⁶. Проте маловідомою залишається інша робота вченого, перший російський переклад якої з'явився 1924 р. – *«Руководство к администрированию»* (*«Керівництво до адміністрування»*, далі – *«Керівництво»*)¹¹¹. Зазначимо, що мовою оригіналу ця праця мала назву – *«De la documentation»* (*«Документація»*, 1913). Її детальне вивчення дасть змогу по-новому оцінити внесок дослідника у розвиток наук про документ.

Відчутну трансформацію назва твору одержала завдяки прискіпливому і вдумливому перекладачу франкомовної книги, відомому російському бібліотекознавцю – І. Ф. Попову. У *«Передмові»* до другого видання *«Керівництва»* він повідав цікаву історію про особисту зустріч з П. Отле, що відбулася у Брюсселі 1925 р. Із-поміж інших тем дослідники торкнулись особливостей російськомовного перекладу зазначеної праці. Як свідчить І. Ф. Попов, його співрозмовник не лише прихильно, але й схвально відгукнувся про ініціативу вільного трактування назви книги, яка, на обопільну думку, більше відповідає її змісту. Того ж року в Бельгії вийшло чергове перевидання праці П. Отле уже під видозміненою назвою – *«Manuel de l'administration»* (*«Керівництво з адміністрування»*), засвідчивши, таким чином, близькість сприйняття змісту видання автором та його шанувальниками. Незважаючи на мовні особливості, різні позиції бачення праці (автор - перекладач), творчий досвід інтерпретації наукових ідей, дослідники чітко визначили смислові межі та призначення книги – «... у даному тематичному відрізкові передбачити всі можливі проблеми і доступно окреслити їх практичну, а інколи й теоретичну постановку»³⁸. І хоча І. Ф. Попов справедливо визнає емпірично-прикладний характер праці П. Отле, утім завважає на

перспективі її широкого використання для далекоглядних теоретичних висновків³⁹.

Важливе значення для розуміння ідей бельгійського вченого мають його термінологічні зауваги. Слідуючи усталеним та поширеним в англо- і франкомовній термінологічним традиціям канонам, дослідник тлумачить основні поняття – «документ» і «документація». «Документом» П. Отле тут називає «все те, що слугує реєстрації, передачі і зберіганню спогадів про будь-який предмет, чи для того, щоб представити цей предмет у вигляді, придатному для дослідження»⁴⁰. Згідно з цим визначенням, до ряду документів потрапляють книги, часописи, газети, листи (загалом уся кореспонденція); доповіді, замітки, письмові начерки; карти, плани, статистичні матеріали, синоптичні таблиці, фотографії, малюнки, діаграми тощо⁴¹. Якщо цей перелік видів документів П. Отле називає вузьким тлумаченням змісту родового поняття, то його розширення дозволило назвати такими «проби, зразки, моделі предметів у натуральну величину і у зменшеному вигляді»⁴². Отже, учений розрізняв два значення документа – *розширене* (всякий матеріальний об'єкт, який використовується для передавання інформації у суспільстві) і *вузьке*, орієнтоване на будь-який запис інформації. Так само два значення науковець виокремлював і в понятті «документація». Перше з них стосувалося сукупності дій, які мають за мету виготовлення чи систематизацію документів; інше, більш звичне для нас – масив самих документів⁴³. Цілком зрозуміло, що вивчаючи документи у сфері управління, П. Отле зосереджує увагу на «адміністративній документації», яка проголошується основним продуктом діяльності установи, оскільки, згідно з призначенням, документи відбивають зміст її функціонування.

Управлінська документація, на думку вченого, відрізняється від іншої специфічним стилем викладу інформації. Удаючись до роздумів про мовні особливості адміністративної документації, науковець дає розлогу характеристику вимогам до тексту, а саме: «... належні, зрозумілі, точні, стислі вислови, мовою, вільною від двозначності і зайвих прикрас», і далі – «потрібно

уникати довгих, беззмістовних фраз, зайвих епітетів, зловживання відстороненими словами, логічної непослідовності, незрозумілого мотивування, відсутності висновків, неточності образів надзвичайної вишуканості та багатослів'я, а також надмірного лаконізму»⁴⁴. Подібні зауваження не втратили актуальності й донині, залишаючись темою багатьох дискусій із лінгвістичних основ документознавства чи документної лінгвістики.

Окрім відчутних бібліотекознавчо-бібліографічних, книгознавчих запозичень для розвитку ідей документації, П. Отле активно послуговувався розробками «формулярного аналізу» дипломатики, про що свідчить розділ монографії, присвячений мовним формулам і формулярам – спеціальним збіркам мовних зворотів, класифікованих залежно від виду документів і частин тексту. Розгляд перспектив застосування формулярного аналізу привів до з'ясування практичної необхідності уніфікації, стандартизації процесів документування та документообігу. У першому випадку міркування дослідника узалежнюються від системного сприйняття документа, що означало визнання доцільності уніфікації матеріального носія інформації та змісту документа, а у другому – важливості стандартизації всіх процесів роботи з документами в межах установи і держави⁴⁵. Таким чином, із-поміж інших теоретичних питань адміністративної документації порушувалося ще одне – уніфікації та стандартизації всіх видів роботи з документами, а посилення при цьому на новітні галузеві розробки у руслі тейлоризму засвідчують інтерес до студій із керування документаційними процесами (далі – КДП).

У ставленні до документа як об'єкта реальної дійсності чітко прочитується системний підхід. Дослідник розрізняє матеріальну складову документа, або його форму (матеріал, розмір (формат), зовнішній вигляд), та «відсторонений бік документа, або його зміст»⁴⁶. Таким чином, П. Отле виявляє себе прихильником системного комплексного сприйняття документа та провадження його вивчення. Найефективнішим методом дослідження сукупності документів учений називає класифікацію, яку вважає «фундаментом документації, «червоною ниткою», що має проходити крізь всю документну

організацію»⁴⁷. Багаторічні студії з класифікації документів узагальнюються дослідником за декількома напрямками. Передусім важливе місце займають загальні теоретичні судження щодо класифікації. Такими є роздуми про вимоги, що пред'являються до класифікації документів, яка, на думку П. Отле, повинна бути системною, вичерпною, достатньо деталізованою, комбінаторною, точною, мнемотичною та «існувати у вигляді таблиці чи малюнка, супроводжуваними абетковим покажчиком»⁴⁸. Розробляючи це питання, науковець робить висновок про важливість правильного визначення класифікаційних критеріїв, їх залежність від специфіки документів і мети провадження диференціації, підпорядковану практичній діяльності установи. Основою для поділу документів на класи П. Отле запропонував такі ознаки: функційне призначення, зміст, форма, напрями руху документів, ступінь їх поширення, коло виконавців⁴⁹. Пошуки найприйнятнішого варіанту класифікації для адміністративної документації у межах установи, конгломерату установ, окремої галузі науки чи сфери діяльності суспільства, «всесвітньої єдиної документальної класифікації» передбачувано завершується популярною у першій половині XX ст. серед фахівців пропозицією застосування *десятькової класифікації*.

Цікавими виявилися спостереження П. Отле щодо «життя документа», або «життєвого циклу документа», - відомої теорії архівістики та документації першої половини XX ст., активно розроблюваної французькими та німецькими дослідниками. Високо поцінована сучасниками П. Отле теорія документа здобула його лаконічну й досить точну інтерпретацію, згідно з якою «життя» документа складається з декількох етапів. Не схвалюючи захоплення довгими цитатами, тут дозволимо собі це, оскільки більш промовисто складно передати бачення автором *«Керівництва»* змісту концепції «життєвого циклу документа». Отже, «документ, створений на місці [в установі] чи той, що надійшов ззовні, із моменту своєї появи одержує назву, вступає у певну сім'ю чи клас, входить у дос'є, вилучається з нього для того, щоб повернутися, циркулює, передається, зустрічається із собі подібними, одним словом, живе

більш-менш активним життям. Потім він старіє, перестає привертати до себе увагу і все рідше й рідше виступає на сцену. Нарешті, після більш-менш тривалого і більш-менш корисного існування, він гине в тих аутодафе, необхідність яких викликана нагромадженням сукупності нових документів, що з'явилися пізніше від нього, актуальніших, корисніших, претендуючи на те місце, яке він займає у класифікаційних шухлядах і котрим ці нові документи, своєю чергою, повинні будуть поступитися іншим. Кожній фазі життя документа відповідають особливого виду операції: складання, реєстрація і розподіл, каталогізація, аналіз та витримка, передача на місце і зберігання, довідки й використання, прийомка, передача і знищення. Усі ці операції з документами, приведені у взаємодію і стандартизовані, пов'язані між собою, як ланки одного ланцюга, у нормальному процесі роботи, змінюються залежно від цілей, умов, і досягають великої чи меншої повноти досконалості залежно від стану адміністративних організацій»⁵⁰. Безперечно, нагромадження при описі всіх можливих операцій, процедур із документами хоча й створює ілюзію всеохоплення, утім є досить неструнким за логікою внутрішньої будови, що відбувається через одночасний розгляд процесів організації роботи з документами на рівні установи та між установами. Проте прагнення продемонструвати цикл життя документа — від моменту його створення і до передавання в архів чи знищення — як єдине ціле, та довести необхідність його вивчення у межах однієї науки — «всезагальної документації» наводить на думку про наявність у роздумах П. Отле документологічних ідей.

Окремий розділ монографії присвячено архівному періоду життя документів у «поточних і архівах завершених справ»⁵¹. Посилаючись на законодавчі акти Франції, Австрії, Німеччини, Італії, Іспанії, СРСР, тематичні праці науковець робить висновок про подібність організації архівів і бібліотек, а також існування «між ними суттєвих відмінностей», які вимагають урахування специфіки умов творення того чи іншого документа при організації його перебування в установі⁵². Зауваження на кшталт потреби вести «поточні архіви установ таким чином, щоби після передачі документів у кінцеві архіви

вимагалися мінімальні заходи для їх каталогізації і класифікації»⁵³ яскраво свідчить про усвідомлення залежності документацій-них процесів в установі й архівах. Паралельно до цього автор розглядає питання утилізації документів як одну з ланок їх «життя». Надважливими умовами раціональної експертизи наукової і суспільної цінності документів, на думку П. Отле, є відповідна нормативно-правова база та наявність висококваліфікованих фахівців⁵⁴.

Уважне прочитання монографії відкриває ще один надзвичайно важливий аспект для розуміння вченим документації, яку він сприймає не як механічне поєднання документів, а як «документальний організм»⁵⁵, про що говорилося вище. До того ж, документи нерозривно пов'язані із середовищем їх створення та функціонування, тобто установою управлінського призначення. Постулюючи положення про те, що «документація кожної адміністративної одиниці складає єдине ціле, ... документний організм»⁵⁶, дослідник виокремлює його сутнісні риси. Такими є органічна єдність сукупності документів і централізація їх руху у межах установи та децентралізація «пересування» на рівні структурного підрозділу. Згідно з «життєвим циклом документа», основними ланками функціонування «документального організму» проголошувалися реєстрація, каталогізація та облік документів, їх внутрішній і зовнішній рух, зберігання в архіві⁵⁷.

Ефективним засобом поліпшення діяльності «документального організму» проголошується механізація документаційних процесів⁵⁸. Складно заперечувати раціональність доведених П. Отле переваг застосування техніки: економія часу та зростання швидкості виконання операцій, більша міра уніфікованості організації тексту й викладу інформації, форми матеріального носія, скорочення кількості працівників, задіяних у сфері документування та документообігу. Так само детально було розглянуто питання адресного застосування організаційної техніки, що забезпечила б друкарські, аудіо-записувальні, реєстраційні, облікові, розмножувальні, сортувальні та інші операції, вимоги до приміщення, робочого місця працівника канцелярії. Це

підтвердило ставлення П. Отле до сфери створення й функціонування документів як єдиного «організму»⁵⁹.

Студіюючи роль документів у сфері управління, учений наполягає на їх поліфункційності. До функцій управлінської документації П. Отле зараховує: 1) віддзеркалення організації та діяльності установи, її структурних підрозділів; 2) підтримка зв'язку між керуючими і керованими; 3) збереження і поширення інформації. Таким чином, дослідник указує на основні функції документа: інформаційна, комунікаційна, збереження та передачі інформації у просторі й часі.

Крім зазначеного вище авторського та колективного досвіду тлумачень поняття «документація», у монографії П. Отле, як і в інших працях дослідника, поняття має вживання і у значенні *галузі знань*. Такий висновок опосередковано можна зробити з його суджень про т. зв. «загальну документацію», частинами якої П. Отле називає бібліографію, бібліотеко-, архіво-, музеєзнавство та адміністративну документацію⁶⁰. Перші чотири дисципліни представленого ряду складаються з галузей знань, що вивчають різні види документів, сфери їх створення та функціонування. У такому контексті висновок дуже очевидний і напрошується сам. Імовірно, адміністративна документація так само належить до галузей знань, що вивчають документ. Хоча пряме визначення адміністративної документації як науки у П. Отле відсутнє, проте нескладні логічні операції, оперті на уривчасті судження про її зміст, дозволяють проінтерпретувати розуміння науковцем змісту даного поняття. Адміністративна документація розглядається як наука, здатна розробити форми і системи розвитку комплексної реєстрації наукових даних у сфері управління, «спосіб реєстрації координованої сукупності фактів»⁶¹. Пояснення бельгійським науковцем змісту адміністративної документації наводить на думку про прикладний характер дисципліни, головне призначення якої - організовувати, упорядковувати документи.

Успішний розвиток документації, на думку вченого, повинні підтримувати бібліотеки, спеціалізовані інституції, періодичні видання та

міжнародні організації. Із-поміж інших особливе поцінування знайшли бюро документації, існування яких пройшло апробацію на початку ХХ ст. Схвально ставлячись до цієї форми роботи, було запропоновано співіснування різних за обсягом функційних обов'язків і повноважень бюро загальної інформації та бюро адміністративної інформації, що ще раз доводить розмежування П. Отле різних видів документації у руслі найширшого та вужчого значення документа. Всесвітня бібліографічна картотека, міжнародні бібліотека, енциклопедичний архів, центр для довідок і копіювання, обміну та видачі книг і документів (виокремлено - В.Б.) у користування, комісія за участю представників усіх галузей знань для напрацювання правил і вказівок щодо «документних методів»⁶², видання таблиць міжнародної класифікації – ці та інші сміливі, а часом ейфорійні проекти дослідника так само мали сприяти функціонуванню документації⁶³.

Перші сторінки монографії присвячено визначенню змісту загальних понять адміністративної діяльності, призначенню та корисності управлінської документації, загальної схеми її організації, «життю документа» як циклу функціонування інформації. Учасниками управлінського процесу дослідник назвав *установу* і *персонал*, які покликані виконувати адміністративні, технічні, комерційні, фінансові, облікові операції, а також дії з охорони безпеки. Відпо" відно до цього дослідник виокремлює системи документації⁶⁴.1 хоча до цього переліку можна пред'явити обґрунтовані претензії щодо правомірності саме такого поділу та його повноти, проте він має важливу пізнавальну цінність, зміст якої полягає у прагненні систематизувати всю сукупність документів, що циркулюють у сфері управління залежно від предметно-тематичної ознаки та діяльнішого спрямування.

Провідником практичної реалізації процесів, пов'язаних із життям «документального організму», проголошувався персонал. Треба сказати, що питання кадрової політики знаходить досить виразне висвітлення в аналізованій монографії П. Отле. Окремо розглядаються вимоги до кадрового складу, задіяного у сфері роботи з документами, необхідність розроблення

нормативно-методичного забезпечення (у т. ч. і стандартизація) діяльності, зміст контролюючих дій⁶⁵.

Розмірковуючи про основні функції управління, П. Отле такими називає організаційну, розпорядчу, виконавчу, координаційну, прогностичну та функцію контролю, які й зцементовують взаємодію учасників адміністративних процесів⁶⁶. У цих судженнях чітко простежується вплив ідей А. Файоля, Е. Сольвея, А. Марена та інших відомих представників французької і бельгійської шкіл «адміністративної доктрини», головний концепт яких полягав у науковому підході до організації управлінської праці. Науково-методичні розробки Центру адміністративних досліджень (Франція), Інституту публічної адміністрації (Великобританія), Інституту державних досліджень (СПА), інших інституцій першої половини ХХ ст. були високо поціновані щодо актуалізації новітніх галузевих студій.

Таким чином, наслідуючи надбання різних наук – архівознавства, бібліотекознавства, бібліографії, дипломатики – П. Отле запропонував т. зв. «документаційний» підхід до вивчення управлінських документів у межах їх життєвого циклу. Допускаючи множинність тлумачення поняття «документація», дослідник виводить ще одне визначення спеціальної галузі знань, яка займається вивченням документів, сфери їх створення і функціонування. У документації виокремлюються ширший і вузький аспекти значення документа, а, отже, і об'єктів дослідження. Це означає визнання існування двох відгалужень документації – загального, спеціалізованого на студіюванні всіх видів документів, і вузького, орієнтованого на адміністративну документацію. Позитивним моментом стало усвідомлення першочерговості для соціальної інституціоналізації дисципліни розширення мережі науково-дослідних установ.

Системний підхід до вивчення документа спонукав науковця порушити одночасно питання, пов'язані зі студіюванням його інформаційної та матеріальної складових. Прийняття теорії «життєвого циклу» дозволило розширити межі розгляду документа та комплексно підійти до його

студіювання в ув'язці з документально-комунікаційною сферою діяльності суспільства.

Оцінюючи внесок П. Отле у розвиток науки про документ, варто стримано погодитися з Ю. М. Столяровим у тому, що бельгійському вченому належить прогностика значної кількості ідей, реалізованих упродовж XX ст., а до деяких людству ще належить рухатися⁶⁷. Організаційні, теоретичні проекти й ідеї П. Отле вплинули на розвиток західної науки про документ у XX ст. Визнаймо найбільшу значущість його праць для документаційної науки, інформатики, їх впливовість і на вітчизняну науку. Д.А. Балика, М.М. Куфаєв, М.К. Рубакін, М.В. Русинов, Л.Б. Хавкіна та багато інших науковців стали активними дослідниками документаційної науки у виконанні П. Отле, тим самим сприяючи укоріненню її стрижневих ідей у межах бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства⁶⁸. Позитивно були сприйняті його ідеї й у галузі т. зв. «адміністрування», хоча історичні обставини не дали тоді їм укорінитися.

Коментуючи еволюцію документації у другій половині XX ст., відмовимося від солідарності з тими колегами, хто вважає, що тоді вона припинила існування, залишивши по собі «рештки», модифіковані у вигляді окремих відгалужень науки про документ. На нашу думку, наступним етапом її існування стали різновидові трансформації, викликані потужним впливом інформаційних наук – *документалістика, інформатика, інформологія, інформатологія, інформацієзнавство, інформацієлогія* тощо.

Наразі спостерігаємо актуалізацію багатьох ідей П. Отле вітчизняними і зарубіжними дослідниками. Успішне постмодерністське конституювання диференційованих галузевих знань прямо й опосередковано продукує пошуки «універсалістської» науки про документ. Зацікавленість узагальненнями накопичених знань і їх модерним теоретико-методологічним і науково-методичним осмисленням виводить науковців на роздуми вченого про документологію. Парадоксально, що при цьому ідеї П. Отле про документологію, сформульовані майже сто років тому, беззастережно

розгортаються як перспективні в новітніх умовах розвитку науки. Не заперечуючи можливості подібного, дозволимо зауважити про доцільність їх ревізії. Висловлені на початку ХХІ ст. міркування корифеїв наук документально-комунікаційного циклу про документологію є продуктом сучасності, які визначають її зміст у таких дискурсах, як гуманітаристика, міждисциплінарність, універсалізм (глобалізм) інформатизація, що специфічно наповнюють наукові знання про документ. Тому документологія постає у різних тлумаченнях – як єдність «бібліотекознавства, бібліографії, архівної справи, діловодства, інформаційної діяльності, музейної справи і т. д.⁶⁹ (Ю. М. Столяров); наука, що «повинна вивчати документаційну (у широкому розумінні) діяльність»⁷⁰ (Г. М. Швецова-Водка); «синтезує загальні знання про книгу і документ, у сучасному розумінні – «опубліковані» і «неопубліковані документи»⁷¹ (Н. М. Кушнарєнко). Наведені цитати зі студій сучасних документознавців, при їх посиленні на одну і ту ж згадану вище працю П. Отле, яскраво ілюструють розмаїття інтерпретацій, оцінок, неоднакові підходи до визначення об'єкта, предмета, дослідних мети і завдань документології, співвідносне, але відмінне розуміння масштабів поля функціонування. Неоднозначність сприйняття документології при апелюванні до здобутків її творця свідчить також про різні орієнтири вчених залежно від сфери наукових інтересів, уподобань, розуміння поняттєвих зв'язків між наукою і практичною діяльністю.

Дискусія про значущість ідей П. Отле для розвитку науки про документ залишається актуальною. Утім лише конструктивний діалог між носіями двох протилежних поглядів – про пересічність і незаперечність значення – дозволить створити простір для успішного, об'єктивного та виваженого підходу щодо виявлення *міри* їх надчасовості, перспективності, а також необхідності актуалізації.

3. ГАРФІЛД Ю. ЕВОЛЮЦІЯ SCIENCE CITATION INDEX / ПЕР.З АНГЛ.В.А.МАРКУСОВА // РУКОВОДСТВО ПО НАУКОМЕТРИИ: ИНДИКАТОРЫ РАЗВИТИЯ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИИ : [МОНОГРАФИЯ] / М. А. АКОЕВ, В. А. МАРКУСОВА, О. В. МОСКАЛЕВА, В. В. ПИСЛЯКОВ ; [ПОД. РЕД. М. А. АКОЕВА]. – ЕКАТЕРИНБУРГ : ИЗД-ВО УРАЛ. УН-ТА, 2014. С. 227 – 232.

(фрагмент)

Вперше концепція використання Science Citation Index (SCI) як інтелектуального інструмента, що полегшує процес поширення та пошуку наукової літератури, була оприлюднена в 1955 р. Старше покоління вчених напевно згадає вже існуючий на той час інформаційний продукт під назвою Current Contents, що був першою революційною «ідеєю», яка уможливила практичну реалізацію SCI. Примітно, що Current Contents все ще щотижня публікується в друкованій формі, хоча його електронна версія існує більше десяти років. Навіть затяті шанувальники Current Contents навряд чи пам'ятають, яку роль зіграв комп'ютер в його (Current Contents) створенні, дозволяючи здійснювати щотижневий випуск, де одночасно з назвами статей також наводився показчик слів і показчик адрес авторів. У ті дні звичайні показчики з'являлися через шість місяців, а іноді навіть і через три роки після опублікування наукової літератури. Ми ж в цей час отримували щорічно більше десяти мільйонів запитів на репринти з різних країн світу після прочитання Current Contents.

Проте успіх SCI пов'язаний не з його первісної функцією – інструмента інформаційного пошуку, а з його подальшим використанням в якості інструмента для виміру наукової продуктивності, завдяки побічному продукту – базі даних Journal Citation Reports (JCR) і ранжуванню наукових журналів відповідно до імпаکت-фактору IF.

Міждисциплінарна база даних SCI має дві мети: перша – визначити, що кожен вчений опублікував, і друга – визначити, де і як часто статті цього вченого були процитовані. Отже, SCI завжди ділиться на дві частини за

прізвищами авторів статей: Показчик авторів статей-джерел – Source Author Index і Показчик цитованих авторів – Citation Index. Існує додаткова можливість визначити, в якій організації і країні були публіковані статті автора і як часто вони були процитовані. Це особливо важливо, тому що важко знайти повний список публікацій конкретного автора.

The Web of Science (WoS), будучи електронною версією SCI, пов'язує ці дві функції: публікації авторів можуть бути розташовані в хронологічному порядку, за назвою журналу або по частоті цитування. Також можна проводити пошук за прізвищами вчених, що опублікували статті протягом певного періоду.

Коли SCI був опублікований в 1964 р, Ірвінг Шер (Irving Sher) і я вже почали використовувати бібліографічні посилання для створення топологічних карт, званих історіограмами, щоб дослідити можливість використовувати індекси цитування в створенні міні-історій наукових напрямків. Зовсім недавно завдяки потужним сучасним комп'ютерам з гігабайтами пам'яті була створена програма під назвою HistCite. Ця запатентована програма перебувала в розробці близько п'яти років і буде доступна для продажу починаючи з лютого 2009 р. Завдяки цій програмі, виконавши пошук в WoS і завантаживши в неї отриманий файл, можна автоматично побудувати історіограму. Збираючи всі відповідні релевантні цитовані документи по предмету пошуку в WoS, HistCite є колективну пам'ять цитують авторів і здійснює візуальне опис історії з даної тематики. Ключове питання, яке часто виникає, пов'язаний зі здатністю методу цитування ототожнювати (витягувати) все релевантні публікації по даній темі.

У передвоєнні часи і задовго до появи молекулярної біології практика цитування була не так стандартизована, як сьогодні, і неявне використання посилань було досить поширеним явищем. В результаті явне цитування ранньої релевантної роботи не завжди може бути знайдено.

Гейдельберг (Heidelberg) був одним з перших молекулярних біологів. Він ще до Другої світової війни, працюючи разом з Освальдом Т. Авери (Oswald T. Avery) і іншими вченими в Інституті Рокфеллера (в тому числі з

Colin M. Macleod і з Maclyn McCarthy), опублікував найпершу роботу з історії ДНК. Фактично ця робота є ключовою ланкою в генеалогічній історії статті Уотсона - Кріка (J. Watson & Crick) за структурою подвійної спіралі ДНК. Ми використовували HistCite, щоб простежити неявний зв'язок між цією статтею Уотсона - Кріка та роботою Авери і інших співавторів по пневмококової ДНК, опублікованій в 1944 р.

Ті, хто знайомий з історією, знають, що Джим Уотсон кілька років тому нарешті визнав, що шкодує, що вони не процитували роботу Авери 1944 року у своїй відомій статті, опублікованій в 1953 р Він і Крік дуже поспішали відправити статтю до друку і не виконали звичайної перевірки списку цитованої літератури. Для того щоб продемонструвати значущість роботи Авери, в дійсності відому сучасним дослідникам, ми створили кілька файлів за допомогою Hist Cite, виконавши пошук в SCI, розміщений в WoS. Для того щоб дослідити історичний зв'язок між роботою Гейдельберга і його співавтора О. Авери, необхідно було відредагувати тисячі таких наявних посилань.

Продemonструвавши, як пошукова система WoS може бути використана для відстеження історії розвитку наукового напрямку, ми тепер можемо звернутися до питання про часто згадуваний імпаکت-фактор журналу. Щорічний Показник цитованості наукових журналів (Journal Citation Reports (JCR)) офіційно був випущений в світ в 1975 р, хоча ми виробляли ці дані вже більше десяти років.

JCR виник як статистична колекція даних Індексу цитування журналів (Journal Citation Index), який, у свою чергу, є результатом пересортовування Індексу цитування авторів (Author Citation Index), т. Е. Замість сортування в алфавітному порядку прізвищ авторів, файл був відсортований за назвами журналів, в яких були опубліковані роботи авторів. Коли на початку 1960-х рр. цей тест був вперше виконаний, ми виявили, що журнали, вже індексовані в Current Contents, включали або ті, які публікували велике число статей, або ті, які були процитовані більше всіх. Однак необхідний був простий метод, що дозволяв порівнювати товсті (великі) журнали, такі як Nature, Science і JAMA, з

невеликими журналами, як, наприклад, *Annual Reviews*. У перші дні *Current Contents* ми приділяли особливу увагу молекулярної біології і біохімії. Ми помітили, що 25% всіх посилань в літературі, опублікованій в поточному році, були на статті, опубліковані тільки 2-3 роки тому. Саме тому було прийнято рішення використовувати цитування за два роки, що передують поточному, в якості основи для розрахунку імпаکت-фактора за поточний рік. Таким чином, імпакт-фактор – це середнє число посилань на опубліковану статтю. Проте ми також усвідомлювали, що відносно невеликі, але важливі, оглядові та спеціалізовані журнали можуть не потрапити до вибірки, якщо ми зосередимося виключно на основі загальної кількості публікацій або на загальній кількості цитувань [1]. «Імпакт-фактор» журналу був створений в якості методу порівняння журналів незалежно від їх розміру або частоти цитування.

Термін «імпакт-фактор» поступово еволюціонував, особливо в Європі, як характеристика впливу як журналу, так і автора. Ця неоднозначність часто викликає проблеми, так як використовувати імпакт-фактори для порівняння журналів – це одна справа, і зовсім інша справа – використовувати ІФ для порівняння авторів. У той час як індивідуальний автор зазвичай публікує в середньому невелика кількість статей (хоча є деякі феноменально продуктивні автори), імпакт-фактори журналів зазвичай включають відносно великі популяції статей і посилань. Імпакт-фактор журналу заснований на двох елементах: чисельник, який представляє собою кількість посилань, зроблених в поточному році на будь-які статті з цього журналу, опубліковані протягом двох років, що передують року обстеження; і знаменник – це загальне число статей (статті-джерела), опублікованих за ті ж два роки.

Імпакт-фактор може бути легко розрахований тільки на основі статей попереднього року, що давало б краще уявлення про швидко змінюються областях дослідження; або ж на основі більш тривалого періоду цитування статей-джерел, але такий показник не був би досить оперативним. Важливо відзначити, що кореспонденція, листи до редакції, новини, некрологи,

редакційні інтерв'ю не включаються при підрахунку числа статей-джерел в JCR. Проте, оскільки чисельник включає посилання на подібні «ефемерніші» види публікацій, це призводить до певних перекручень. Зазвичай тільки невелика кількість журналів схильне таким спотворень, і воно коливається в межах 5-10% [2]. Крім того, в даний час JCR містить посилання з більш ніж 5000 журналів; тому обговорення настільки незначних відхилень в JCR не представляється доцільним.

1. Brodman E. Choosing physiology journals // Bull. Med. Library Association. 1944. Vol. 32. P. 479–483.

2. Garfield E. Citation analysis as a tool in journal evaluation // Science. 1972. Vol. 178. P. 471–479. [Reprinted in: Current Contents. 1973. No 6. P. 5–6; Essays of an Information Scientist. 1977. Vol. 1. P. 527–544.]

4. Ю. М. СТОЛЯРОВ ДОКУМЕНТОЛОГІЯ: НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК. МОСКОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ; ОРЛОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВ І КУЛЬТУРИ. ОРЛ: ГОРИЗОНТ, 2013. 370 С.

Переклад

Лекція перша.

Значення документа. Закони документології

На перший погляд здається, що дорослій аудиторії говорити про те, що таке документ, зайве, тому що це знають всі. У такому випадку навіщо потрібна наука про документ? Навіщо потрібна наука і про бібліотеку, якщо всім відомо, що таке бібліотека? Тому й існує повсякденне уявлення про те, що бібліотекознавство – не наука.

Потрібно мати на увазі, що предметом наукового дослідження може стати будь-яка сфера людської діяльності, якщо в цьому є практична необхідність. Навіщо потрібні харчові інститути, чому не можна обійтися кулінарним технікумом? Та взагалі будь-яка господиня вміє готувати – і в загальному випадку не гірше, ніж готують у закладах громадського харчування. Однак гідна всілякої поваги будь-яка наука, оскільки її представники займаються серйозною справою, яка стосується, по суті справи, всього суспільства. Так само і з документом, тому нам з вами треба розібратися в цьому понятті з наукових позицій.

Але спочатку потрібно усвідомити значення документа в житті суспільства. Зі шкільних років нас запевняють, що самий геніальний винахід людства – колесо, оскільки в природі колеса немає. З моєї точки зору, це твердження сумнівно. Є колоподібний напівкущ «перекотиполе». Стовбури дерев мають циліндричну форму, і перші колеса були створені шляхом розпилювання стовбурів на частини, а при перетягуванні суден волоком використовували катки, тобто просто колоди (циліндри). Якщо все ж

погодитися з цим розхожим твердженням, то все одно слід визнати, що винахід людиною колеса підноситься до геніальних досягнень, але має досить вузьку сферу застосування: техніку.

Кажуть також, що людство зробило геніальне відкриття: навчилося використовувати для своїх цілей вогонь. Однак існує щось ще більш геніальне – це винахід можливості фіксувати свою думку і передавати її в часі і просторі. Тому значення документа, перш за все, полягає в тому, що він представляє собою найдивніший (без перебільшення) винахід людства. Розуміти значення цієї можливості стали тільки в XVIII столітті. Наведу деякі висловлювання. Максиміліан Робесп'єр, видатний французький революціонер, виступаючи в 1791 р з приводу свободи преси, сказав: «Після здатності мислити здатність повідомляти свої думки собі подібним є найбільш дивовижною властивістю, що відрізняє людину від тварини. Ця здатність водночас свідчить про вічне покликання людини до суспільного стану і служить зв'язком, душею, необхідною умовою самого існування суспільства, єдиним засобом вдосконалити його і досягти певної міри могутності, освіти і щастя ».

Наступне висловлювання належить Василю Микитовичу Татищеву, видатному російському історикові, – по суті справи, першим серйозного представника історичної науки в Росії, енциклопедисту, за широтою думки і кількості дисциплін, у розвиток яких він зробив внесок найчастіше як першовідкривач, що не поступається Михайлу Васильовичу Ломоносову. Осмислюючи найбільші досягнення людського розуму за всю історію, Татищев прийшов до висновку, що з них є три найвидатніших: «Між усіма корисними науками письмо є першим, через яке ми минуле знаємо і в пам'яті зберігаємо». Він говорив, що є три найбільші способи просвітити розум і серед цих трьох «перше – букв набуття, через яке маємо можливість вічно написане в пам'яті зберегти і нашу думку виявити, друге [друге за значенням – ви тільки подумайте, мені страшно вимовити, якщо врахувати, що це було сказано в середині XVIII століття] – Христа-спасителя на землю пришестя, яким абсолютно відкрилося пізнання Творця і призначення «тварі» до Бога, себе і

ближнього, а третє – через набуття тиснення книги, вільного всім вживання, через яке досить велике просвітництво світ отримав, бо через те науки вільні зросли і книг корисних збільшилося » [1].

Зачитаю невелику цитату з роману Марка Твена «Янкі при дворі короля Артура». Він відтворює, як люди повинні були сприймати винахід друкарства. Сюжет роману такий: американець XIX століття за допомогою машини часу потрапляє в середньовіччя до монахів і демонструє їм газету. Навколишні ворожать про її призначення, приймаючи за хустку, шматок попони або сорочки; про її міцність і про те, письмена на ній або тільки прикраси. «Я намагався відповідати їм можливо простіше: « Це – загальнодоступна газета (коли-небудь я поясню вам, що таке газета), це не матерія, це – папір...рядки на ньому дійсно служать для читання, вони не рукою написані, а надруковані ... таких листків випущена ціла тисяча, все точно такі, як цей, так що не відрізниш одного від іншого. Вони всі хором вигукнули з подивом і захопленням: «Тисяча! Яка величезна праця – робота на рік для багатьох людей! »

– Ні, це робота на день для дорослого чи хлопчини.

Вони перехрестилися і пробурмотіли кілька молитов: «Про чудо!» «Про диво!» «Про таємні сили чарівництва !»

Винахід букв, а потім друкарства люди сприймали як чудо, як прояв надприродних здібностей людини. І коли в XVIII столітті стали осмислювати цей винахід, було дуже не просто вирішити, кому ж воно належить? У багатьох релігіях спочатку були схильні вважати книгодрукування породженням диявола, і довгий час воно заборонялося; це стосується і християнства (католицизму), і ісламу. Що стосується винаходу букв і способу фіксування думок на матеріальному носії, у переважної більшості народів воно пов'язувалося з Богом (у той час як винахід колеса безперечно приписувався людині). У різних релігіях існують найрізноманітніші точки зору щодо того, як з'явилася писемність, як люди навчилися записувати свої думки на папері. Це простежується, починаючи з глибокої давнини, з Шумеру, Месопотамії і Стародавнього Єгипту. Стародавні єгиптяни визнавали відразу двох богів –

бога Тота і богиню Сешат. Вони, за уявленнями єгиптян, «курирували» писемність і навіть бібліотеки, і спочатку богинею бібліотек вважалася жінка (Сешат), хоча бібліотекарями довгий час – протягом тисячоліть – були чоловіки.

Уявлення про те, що документ винайдений надприродними силами, простежується в міфах Стародавньої Греції: Прометей дав людям не тільки вогонь, але і писемність; в епосі германських і взагалі північних народів, кельтів. Це видно і за віруваннями китайців, індусів, слов'ян.

Таким чином, ми з вами починаємо долучатися до превеликого винаходу людства, і якщо хочете, до божественного одкровення. Оскільки в трьох найбільших світових релігіях, що мають спільне коріння (іудаїзмі, християнстві та ісламі) винахід писемності пов'язувався з божеством, то природно вважалось, що грамотою і знанням (перш за все потаємним) краще за всіх на землі володіють представники Бога, тобто жерці, і першими грамотними людьми були вони ж. Тільки обрані могли бути посвячені в таємниці письма. Якщо Біблію розглядати як науковий історичний документ (а для цього є всі підстави), то можна дізнатися, що серед дванадцяти колін Ізраїлевих одне (Левити) було призначено в область священнослужіння. Саме з цієї родини Левія в Ізраїлі досі виходять священнослужителі, саме вони, і тільки вони могли бути долучені до священного знання і мали доступ до священних книг.

При переході євреїв через пустелю було чітко визначено місцезнаходження кожного, хто йшов, і коліно Левіна містилося в середині цієї колони, щоб в разі нападу опинитися під захистом інших колін і зберегти священну Книгу – Скрижалі Заповіту.

Один слов'янський вираз добре відомий. Коли хто-небудь переживає велике горе, його втішають, кажучи: «Ну що тепер робити, кому що *на роду написано* ...». Рід – головне божество в слов'янському пантеоні, що породжує все (звідси походять слова «Батьківщина», «батьки», «джерело», «народ»). Стародавні слов'яни були переконані, що Рід має книгу, в яку записує долю кожного, хто народився.

Друге, в чому полягає значення винаходу документа. Все, що нам відомо про людство до винаходу писемності, відноситься до доісторичного етапу його існування. Тому можна стверджувати, що історія людства починається з документарної фіксації подій. Великі вчені світу з цього приводу висловлювалися таким чином. Карл Ясперс (1883–1969) у монографії «Сенс і призначення історії» пише: «До історії ми відносимо весь той час, про який ми маємо в своєму розпорядженні документальні дані. Коли нас сягає слово, ми ніби відчуваємо ґрунт під ногами. Письмові джерела ніде не датуються раніше 3000 року до н.е., отже, історія триває близько п'яти тисяч років» [2]. Найбільш ранній, що дійшов до нас є рукопис, який датується 3350 до н.е. Зберігається він зараз в Парижі, в Національній бібліотеці Франції.

Видатний історик Микола Михайлович Карамзін теж цікаво висловився: «Історію розуму представляють дві головні епохи: винахід букв і друкарня. Всі інші були їх наслідком. Читання і лист відкривають людині новий світ, особливо в наш час при нинішніх успіхах розуму » [3]. Чарлз Діккенс (1812-1870) теж був переконаний, що «з усіх винаходів і відкриттів у науці і мистецтвах, з усіх великих наслідків дивного розвитку техніки на першому місці стоїть книгодрукування» [4].

Видатний філософ Юрій Михайлович Лотман в книзі «Всередині мислячих світів: людина, текст, семиосфера, історія» помістив, мабуть, навіть занадто експресивне твердження: «Історія – один з побічних результатів писемності» [5].

Природно виникає питання, що дала людству можливість фіксувати думки і що це за собою спричинило. Винахід документа породило важливі соціальні закони (тут правомірно говорити про закони документології). Потрібно пояснити, що таке закон, на відміну від принципів, правил та інших подібних категорій. Принципи встановлюються людьми і змінюються за їх бажанням (в СРСР всі бібліотеки діяли за принципом комуністичної партійності, і відступів від нього бути не могло – до тих пір, поки при владі була Комуністична партія). Відомо, що немає правил без винятків, і – більше

того – що виключення підтверджують правило. А ось із категорії «закон» винятків не буває. Закон або діє без виключень, або це не закон.

Так ось існує закон документизації (далі нам доведеться розбиратися, що криється за цими неологізмами), який говорить: будь-який соціально значущий акт потребує документарного оформлення (тобто оформлення, представленого у вигляді документа, супроводі документом, документарному забезпеченні, підтримці). Прийшла, наприклад, в бібліотеку посилка з книгами. До неї має бути супровідний лист (накладна) із зазначенням ваги, і якщо вага не відповідає зазначеному, нерозпечатана пачка відправляється назад. Без медичної карти і направлення лікар нас не прийме. Без документа не можна їхати в громадському транспорті, без кредитної картки ми не отримаємо грошей. У ресторані, перш ніж пообідати, потрібно ознайомитися з меню, а потім розплатитися за рахунком. Спробуйте назвати такий соціальний акт, який не потребував би документарного оформлення, – напевно це вам вдасться. Особливість цього закону полягає в тому, що він відноситься до категорії модальних законів, тобто він не безумовний, як закони природи. Людські закони особливі, самі собою вони не виконуються, проте вимагають свого дотримання. Якщо ж вони не дотримуються, це погано відбивається і на суспільстві в цілому, і на тому, хто їх не дотримується. Наприклад, при так званому «цивільному» шлюбі проблем не виникає до того моменту, поки у колишнього подружжя чи не з'явиться необхідність ділити майно і через це звертатися до суду. А суд прийме справу до розгляду тільки за наявності відповідних документів. Документи потрібні у всіх сферах людського життя.

Висновок з цього закону – поява і функціонування колосальної кількості видів документів, нескінченно різноманітних за формою і змістом. Ця безліч потребує впорядкування. Рух документів в часі і просторі породжує поняття «потік документів». Бібліотекар повинен мати уявлення про місцезнаходження потрібних документів, мати зв'язок з джерелами поповнення фондів. З'являються поняття «масив документів», «документний ресурс». Зроблю по ходу термінологічний відступ. Всі звикли до слова «документальний», тобто

«підтверджений документами». Але сказати, наприклад, «документальний масив» не можна. Масив не *«підтверджується»* документами, а *складається* з них. Або, припустимо, «фундаментні роботи» – це роботи по закладці фундаменту, тоді як фундаментальна праця – ґрунтовна, капітальна – це вже з іншої смислової області. Сказати: «Я написав фундаментальний підручник» можна, а «фундаментний» – не можна. Тому і виникла необхідність у вираженні «документний» – в сенсі «що складається з документів».

З першого, тобто самого основного закону документології витікає ще один важливий наслідок: оскільки документами потрібно оснащувати абсолютно всі важливі соціальні акти, остільки документи існують у всіх сферах людської діяльності, і тому всі *соціальні інститути є документивними системами*. Документивний – виходить з визнання документа основою соціальної діяльності.

Документ супроводжує людину з моменту народження і залишається надовго після її смерті, продовжуючи діяти, впливати на соціальні відносини нащадків. Коли я даю завдання студентам перерахувати всі наявні у них особисті офіційні документи, воно спочатку здається найлегшим, – до тих пір, поки число таких документів у списку не починає наближатися до сотні. Тут і стрічка, яка містить відомості про новонародженого (до отримання свідоцтва про народження), і студентський квиток, і квитанції по квартплаті, і пропуск в гуртожиток, і десятки інших. У необхідності документивного супроводу кожного громадського акта є як позитивна, так і негативна сторона. Людина винайшла документ для того, щоб регулювати суспільні відносини, але стала заручником свого винаходу. Чим більш значущий винахід, тим більше він тягне і негативних наслідків. Уявіть на секунду, що ви позбулися документів на квартиру. В ту ж хвилину ви перестали мати на неї право і перетворилися на безхатька.

Ще один наслідок із закону документізації – *необхідність адекватності документа потребам зовнішнього середовища*. Думаю, зрозуміло: якщо

документ зовнішньому середовищі не потрібен, то він і не виникає. А якщо часом і виникає, то виявляється чужорідним і швидко відмирає, не зберігається.

Який документ потрібно мати для досягнення якої мети (цілепокладання документа) і як забезпечити відповідність його змістом або формою (або тим і іншим) одночасно – це кардинальна проблема прикладної документології.

З цього закону випливає ще одне фундаментальне положення: поняття документа у своїй суті *відносне, конвенціональне і умовне*.

Наслідком із закону є і постійне зростання документного масиву. Про нього добре сказав документаліст Г. Г. Воробйов: «Можна сказати, що в даний час кожен факт обростає одягом з документів, форми яких стають вкрай різноманітними – це книги, газети, журнали, фотографії та кінофільми, магнітні і патефонні записи, каталоги, реклами, звіти, листи, картотеки, експонати музеїв і виставок » [6].

Виникнувши, документи розсіюються у просторі і в часі і кумулюються в термінальних системах. Ця закономірність стала відома під найменуванням «закон Бредфорда» (Семюель Бредфорд – англійський бібліотекар, бібліограф, віце-президент ІФЛА в 1930-і роки); тобто закон розсіювання інформації.

Бредфорд вперше виклав цей закон у 1948 році в книзі «Документація» (сказати по-російськи «Документологія»). Його міркування уточнені, і зараз це закон розсіювання і концентрації документів.

Термін «документ» дуже широко використовується в архівній справі. У сферу діловодства поняття «документ» перекочувало з архівознавства. Для архівістів це поняття базове, основне і розробляється ними ґрунтовно.

Термін «документ» вважають своїм і правознавці. У повсякденній свідомості слово «документ» асоціюється з юридичним документом (паспорт і т.д.). Тому коли слово «документ» стало впроваджуватися більш широко, ніж раніше, в бібліотечну справу, багато бібліотекарів сприйняли його негативно. Крім книг, бібліотека стала мати справу з аудіовізуальними документами, мікрофільмами, дискетами – все це разом довелося позначити загальним словом «документ». Це слово увійшло і в сферу бібліографії, тому що

знадобилося визначити, що є об'єктом бібліографічного опису, і в сферу книжкової справи. Зауважте – при активній протидії книгознавців, спочатку не бажали визнати його, але вимушені це зробити, оскільки прийнятий закон «Про обов'язковий примірник документів».

Закон поширюється в тому числі на електронні видання і так само обов'язковий для видавців, розповсюджувачів і зберігачів.

В інших областях науки термін «документ» теж фігурує, хоча в кожній сфері основний вид документа може мати своє найменування, і тоді окремий випадок документа не потребує більш широкого визначення. Наприклад, криміналістика має справу з документами, але вони там з'являються у вигляді речових доказів. Цим поняттям вона і користується. Якщо почати розбиратися, що таке речовий доказ, то етимологічно це документ.

Таким чином, виявляється, що *будь-яка сфера людської діяльності має власне документознавство*, часто про це не підозрюючи або навіть (парадоксально, але факт) заперечуючи це.

Кожна область людської діяльності здатна створити окремі види документів стосовно до своїх потреб, але ці види можуть використовуватися потім і в інших сферах.

Зі сказаного випливає, що в кожному конкретному випадку термін «документознавство» потребує уточнення. І тоді з'ясовується, що правомірними є вислови «архівне документознавство», «управлінське документознавство» (зараз його називають просто документознавством, що небажано), «бібліотечно-бібліографічне документознавство» і т.д. У тому випадку, коли область діяльності пов'язана тільки з одним (переважно) видом документів, то і документознавство називається по цьому виду документа. Такі, наприклад, книгознавство, геральдика, сфрагістика (вивчає печатки), вексилології (наука про прапори – прапор є державний символ і до нього висуваються дуже жорсткі міжнародні вимоги), боністика (має справу з грошовими знаками, що вийшли з ужитку). Для того, щоб всі ці документознавства узагальнити в одну науку про документ, введено поняття «документологія».

Спочатку, в 1980-і роки, коли був відомий тільки термін «документознавство», і документ в державному стандарті визначався дуже широко, виходило, що документознавство – це загальне поняття, що поширюється на всі види документа.

Але на практиці слово «документознавство» без яких би то не було уточнень «застовпили» за собою фахівці в області діловодства. У підсумку, скажімо, спеціальність, за якою базовим є Історико-архівний інститут в структурі РДГУ, називається «Документознавство та архівознавство», хоча під документознавством мається на увазі теорія тільки управлінського документа, теорія діловодства.

Щоб розвести ці поняття, можна залишити за управлінським документознавством слово «документознавство», оскільки так історично склалося. Науку ж про всі види документів в цьому випадку доцільно іменувати документологію. Найменування для посібника Н. Н. Кушнарєнко «Документознавство» взяли в той період, коли не було ясності в тому, що документознавств багато і що вони повинні об'єднуватися якимось загальним поняттям. Показовим у зв'язку з цим такий епізод.

В Історико-архівному інституті, де знаходиться і Навчально-методичне об'єднання з документознавства, розробили програму з управлінського документознавства, а в МГУКИ розробили програму, яка стосується документа взагалі, і послали її на обговорення в УМО. Зміст нашої програми у членів УМО заперечень не викликало, але вони запропонували знайти який-небудь термін, узагальнюючий все, про що в ній написано. На цій умові члени УМО згодні були затвердити нашу програму. Ми вирішили, що це буде «документологія», і виявилось, що винайшли велосипед (тобто мислили в правильному напрямку), тому що за півстоліття до нас, як з'ясувалось пізніше, цей термін запропонував класик теорії документа Поль Отле (Бельгія). Визнавали його Євген Іванович Шамурін (1958), Д. Ісакович (Югославія, 1965).

Значення першого закону документології полягає в тому, що він визначає необхідність розробки документознавства в самих різних сферах, створення *узагальнюючої науки документології*.

Всі соціальні інститути можна розділити з точки зору їх відношення до документа на такі групи: соціальні інститути, які зайняті:

- тільки створенням документа (наприклад, редакції, видавництва, Державна Дума);
- тільки поширенням документів (пошта, система книжкової торгівлі, Інтернет);
- вивченням і використанням документів у своїй діяльності (при тому немає такого інституту, який не використав би документи);
- зберіганням документів (книжкові палати, архіви, музеї, бібліотеки);
- утилізацією, тобто переробкою, знищенням документів.

Різниця між цими соціальними інститутами полягає тільки в тому, що одні (і їх більшість) неспеціалізовані по відношенню до документа, а інші спеціалізуються саме на роботі з документами. Бібліотеки з цієї точки зору відносяться до спеціалізованих документивних установ.

Документологія як загальна наука про документ з однаковою повагою ставиться до всіх документознавств, не виділяючи яке б то не було як основне. Для неї одно цікаві всі області, які мають справу з документами, вона їх вивчає з точки зору того загального, що їх характеризує.

Вона покликана давати якісь загальні положення, які так само корисні для всіх. Свій специфічний вид документа мають, наприклад, археографія, яка вивчає всі аспекти видання письмових джерел, архівознавство, берестологія (вивчає берестяні грамоти), бібліографія, бібліотекознавство, бібліофілія, боністика, векселологія (прапорознавство), геральдика, графологія, дипломатика, кодикологія, криптографія, маргіналістика, літописознавство, музеєзнавство, нумізMATика, палеографія, папірологія, перітромофілія (колекціонування проїзних квитків), проспографія, сематогграфія, сематологія, семіотика, текстологія, уніформоведення (вивчає зміни моди на одяг),

фалеристика, філігранологія, чолобитоведення, шрифтознавство, епіграф і т.д., – і це тільки ті науки, які прямо мають своїм предметом документ. Документологія розробляє загальні принципи, загальні вимоги до документів, загальні закономірності їх створення і циркулювання в суспільстві.

Другий закон документології – закон обумовленості існування документа його якісними перевагами. Суть цього закону полягає в тому, що всякий вид документа може бути витіснений іншим видом документа тільки за однієї умови – що новий вид в усіх відношеннях кращий за колишній. Якщо хоча б в одному відношенні він зберігає свої переваги, він зберігає своє побутування в суспільстві до тих пір, поки не позбудеться і цієї переваги.

Чому це важливо знати? Зараз бібліотекарів терзають сумніви, адже їм намагаються вселити думку, що книга (друкований документ) застаріла, історично приречена, що на зміну їй приходить електронний документ, а за ним сліднують кардинальні зміни в бібліотечній справі: бібліотечні друковані фонди можуть виявитися незатребуваними, друковані каталоги непотрібні. З'явилася теорія музеєфікації (добре хоч не муміфікації) бібліотечних фондів. Інформація, мовляв, надходить до читачів з Інтернету в електронному вигляді і відтак не є документа.

Звідси робиться висновок, що ресурси, які циркулюють в Інтернеті ресурси не документні, а інформаційні, і далі йде висновок, що бібліотека приречена на вмирання.

З іншого боку, самі бібліотекарі досить консервативні і часом помилково переконані, що робота з електронними документами – не їхня справа. Для того, щоб грамотно до таких питань підходити і треба знати основні положення теорії.

Свого часу музичні архіви перевели інформацію з грамплатівок на магнітні стрічки. Але ці стрічки вже не використовуються, магнітофонні апарати зникли. Тепер стрічки треба перезаписувати, а для цього потрібні роки і роки, а також відповідна техніка. Технічні засоби змінюються стрімко. CD-

ROMи вже замінені на DVD, у яких інформаційні ємності на порядок більше, а їм на зміну вже приходять інші носії, і цей процес буде прискорюватися.

У книги є перевага – для користування нею не потрібна ні техніка, ні електрика, вона безшумна, портативна і має масу інших переваг. Але всі ці технічні переваги у зв'язку з удосконаленням технічних засобів поступово відпадають, так що питання про продовження існування книги як виду документа вирішується в іншій площині. Принципова якісна відмінність письмового або друкованого тексту полягає в тому, що він стимулює розумовий процес, оскільки думка в такому тексті зафіксована безпосередньо, а кодувати, в абстрактній формі, яку ми повинні самостійно розшифрувати, тобто усвідомити і при необхідності перевести в зоровий образ. На екрані ми бачимо ту кішку, яку нам показують, читаючи ж слово «кішка», кожен бачить свою кішку. Аудіотекст у фільмі шляхом лінгвістичних, паралінгвістичних і екстралінгвістичних засобів нав'язує єдину точку зору – саме ту, яку хоче висловити режисер, читач чи актор. У ще більшій мірі однобічність властива візуальній інформації, яка передається невербальним способом. Книга цих можливостей позбавлена, але цей недолік обертається найважливішою перевагою.

Якщо ж говорити про електронну книгу, то це та ж сама книга, тільки створена іншим способом і на іншому носіїві. І аудіовізуальні засоби не віднімуть у книги цієї переваги, принаймні, в доступному для огляду майбутньому.

Третій закон документології – закон автономності інформації і носія.

У загальному випадку для простоти розуміння предмета нашої розмови будемо вважати документом якусь інформацію, записану на будь-якому носіїві. Так ось цей закон говорить, що, з одного боку, одна і та ж інформація може бути записана на різних носіях. З іншого боку, на одному і тому ж носії або на носіїві одного й того ж виду може бути записана різна інформація (класичний приклад: можливість багаторазового перезапису різної інформації на аудіокасеті або компакт-диску. Інший приклад – палімпсести).

З цього закону випливає *наслідок*, що в кожному випадку потрібно співвідносити, поєднувати вид інформації і носій, який найбільш підходить для неї. В іншому випадку можуть виникнути небажані колізії. Наприклад, послання, записане на клаптику паперу, одержувач може оцінити як прояв неповаги до себе особисто. Ця обставина дуже тонко враховувалася в діловодстві в дореволюційній Росії, коли заяву чи скаргу можна було писати тільки на гербовому папері, причому вона була різних сортів.

Для скарг по дрібних приводів годилася дешева, а якщо мова йшла про мільйонні статки, потрібно було купити ту гербовий папір, яка коштувала дуже дорого.

Для бібліотеки цей наслідок теж має значення. Вона виходить з того, для чого треба придбати той чи інший документ: чи ставить бібліотека завдання всього лише донести інформацію, що міститься в творі, або уявити все видання цього твору, ілюстрації різних художників графіків, подарункові видання тощо. Бібліотеці важливо вирішити: чи вартий документ безстрокового збереження, – і тоді для нього потрібен довговічний папір. Або для документа досить короткочасного зберігання, і тоді нею буде прийнятий той же самий документ, але виконаний на самому дешевому папері.

Ще один істотний *наслідок*, що випливає з цього закону і, у всякому разі, не очевидний. *Інформація та носій* (два компоненти документа), з одного боку, пов'язані між собою найтіснішим чином, оскільки якщо запис не прив'язаний жорстко до носія, то немає і документа (особливо коли мова йде про документ як речі – музейний предмет, наприклад), а з іншого боку, вони відносно автономні, і виявляється, що інформацію від носія можна відкидати і поширювати, але тим не менше на початковому носіїві та ж сама інформація залишиться.

Документ як об'єкт має дивовижну властивість: будь-який інший об'єкт після використання зникає, а в документі інформація після її використання залишається в повному обсязі. Поясню: якщо люди діляться між собою чимось речовим, то це означає, що щось від одного віднімається, а в іншого рівно

настільки ж додається. А при обміні інформацією за допомогою документа цього не відбувається. Це означає, що інформація може бути розглянута як товар з винятковими товарними властивостями.

Зношується в документі тільки матеріальний носій. Сама інформація може бути піддана тільки моральному старінню – коли вона втрачає значення, замінюється новою. Зв'язок між інформацією та носієм має місце при розгляді факту старіння документа. Коли говорять, що книга застаріла, зазвичай мають на увазі змістовну складову, але книга і фізично може зноситися.

Вона може мати первозданий фізичний вигляд, але застарілий зміст. Можливий і зворотний варіант: книга стара (давня), а інформацію містить нетлінну. Чому це важливо знати бібліотекарям? Для попередження деяких помилок. Наприклад, у зв'язку з бурхливим розвитком Інтернету бібліотеки отримали можливість отримувати інформацію з електронних мереж. Наслідком стала поява поняття «віртуальна бібліотека». Але «віртуальний» означає «неіснуючий в реальності». Однак завжди десь існує джерело, з якого надходить інформація, що передається в мережі, вона десь обов'язково записана.

Отже, документ є найдивовижнішим винаходом людства. У ньому зафіксовані всі знання людства про все. Або, як сказав Стефан Цвейг: «Книга є альфа і омега усякого знання, початок початків кожної науки». Документ має головною здатністю передавати інформацію в просторі і в часі, причому найчастіше вона при цьому залишається на своєму місці. Своїм змістом документ як збірне поняття охоплює всі сфери буття, він обов'язковий для всіх сфер життя і виконує ряд найважливіших соціальних функцій.

Зішлюся наостанок на висловлювання американського письменника Ептона Сінклера (1878-1968): «Задумайтесь на секунду: в книгах зафіксовано все, чого досягло людство до справжнього моменту. Всі великі відкриття, всі нерозгадані таємниці природи, всі види мистецтва і області науки, найбільші думки, справжні радості, страхи й пригоди мільйонів людей, які жили на світі й залишили нам про це щось на зразок письмового свідчення » [7]. Ще раніше, в

XVII столітті, англійський поет і політичний діяч Джон Мільтон (1608–1674), автор класичних поем «Втрачений рай» і «Повернутий рай», сказав: «Хороша книга – дорогоцінне джерело духовної життєвої сили, порятоване від забуття і збережене для нащадків як скарб, і все це безкоштовно, в буквальному сенсі слова безкоштовно, тому що якщо ви занадто бідні, щоб купити книгу, ви можете взяти її в бібліотеці або позичити у когось, якщо ви дійсно хочете її дістати» [8].

На закінчення теми про закони документології вважаю за потрібне підкреслити, що вони знаходяться в стадії розробки, причому дуже інтенсивної. Цілком можливий такий варіант, що те, що сьогодні вважається законом, завтра буде розглядатися як один із наслідків іншого закону; те, що сьогодні характеризується як один з аспектів статусності документа, завтра підніметься в ранг закону, і так далі. Нинішня історична стадія, сучасниками якої є ви, – це стадія болісного народження фундаментальних теоретичних основ документології.

Література:

1. Татищев В. Н. История Российская с древнейших времен / В. Н. Татищев. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 92.
2. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М., 1951. – С. 55-56.
3. См.: Библиотечковедение. – 2000. – № 1. – С. 67.
4. Мудрость тысячелетий: Энциклопедия. – М.: Олма-пресс, 2002. – С. 667.
5. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров: человек, текст, семиосфера, история / Ю. М. Лотман. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 347.
6. Воробьев Г. Г. Проблема документальной информации / Г. Г. Воробьев // Кибернетика и документалистика. – М., 1966. – С. 17.

7. Синклер Э. Для чего нужны книги / Э. Синклер // Книга. Исслед. и материалы. – М., 1988. – Вып. 56. – С. 187.

8. Там же.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**Кулешов Сергій Георгійович
Барабаш Вікторія Анатоліївна
Глєбова Людмила Василівна**

**СУЧАСНЕ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО ЗА КОРДОНОМ
Навчальний посібник з курсу «Документознавство»
Частина перша
«Сучасна документологія (неодокументація) за кордоном»**

Навчальний посібник в авторській редакції